

Ἀριστείδης ΜΠΑΛΤΑΣ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ
ΤΟΥ *ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗ ΜΕΘΟΔΟ*

Περίληψη

Στό κείμενο αναλύεται ὁ τρόπος λειτουργίας τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων, διαπιστώνεται ὅτι αὐτή ἡ λειτουργία ὑπόκειται οὐσιαστικά σέ μία μόνο ἀρετή — τὴν ἀρχὴ τῆς “σφαιρικής βελτιστοποίησης τῶν σχέσεων” ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς — καὶ μέ βάση αὐτὴ τὴν ἀρχὴ ἐξηγεῖται γιὰ τὴν ἐλληνική μετάφραση τοῦ *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο* δέν διαβάστηκε παρόλο πού, φαινομενικά τουλάχιστον, ἡ συγκυρία τῶν ιδεῶν κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἐκδόσεώς τῆς ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι θά συνέβαινε τὸ ἀντίθετο.

Summary

ARISTIDES BALTAS: PROLEGOMENA ON THE GREEK READING OF *AGAINST METHOD*. The article analyses the functioning of the Greek intellectual community. It is argued that its functioning is governed by a single general principle: that of the spherical (or isotropic) optimisation of the relations among its members. The principle is used to explain why the Greek translation of *Against Method* went completely unnoticed, although at the time of its appearance everything seemed to indicate that the book would become a great success.

ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ 38 (1985), σσ. 251 - 273
Copyright © 1985 ΔΕΥΚΑΛΙΩΝ, Ἀθήνα.

Ὁ Γιώργος Γκουνταρούλης αἰσθάνθηκε τήν ἀνάγκη νά τελειώσει τήν εἰσαγωγή του στήν ἑλληνική ἔκδοση τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο*¹ ἀπευθύνοντας μιά προειδοποίηση πρός τούς ἀναγνώστες ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μέσα στό βιβλίο, “. . . θά ψάξουν καί, φυσικά, θά βροῦν ἀποσπάσματα εὐχρηστα ὡς συνθήματα γιά νά γεμίσουν μ’ αὐτά ἕνα περισσότερο ἢ λιγότερο ὑπαρκτό θεωρητικό κενό”². Ἐχοντας συναίσθηση ὅτι, κατά τή φήμη πού τό συνοδεύει, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* εἶναι ἕνας ἀνορθολογικός καί ἀντιορθολογικός λίβελλος, ἕνα μανιφέστο ἐνάντια στήν Ἐπιστήμη καί τή Δυτική Σκέψη συνολικά, μεῖγμα ἀντιφατικό καί ζημιογόνο, δείγμα κρίσης τοῦ ἐμπειρισμοῦ καί τοῦ φιλελευθερισμοῦ, ἔργο ἄχρηστο καί κακόβουλο, βιβλίο σκανδαλῶδες καί σκανδαλιστικό πού ἐξυμνεῖ τήν ἀναρχία, ὑποστηρίζει τήν τεμπελιά, διαφθείρει τούς νέους καί ὑπονομεύει τό καθεστῶς (κάθε καθεστῶς), ὁ ἐπιμελητής τῆς ἔκδοσης ἐπιστράτευσε τόν ἴδιο τόν Feysgabend γιά νά προστατεύσει διακριτικά τήν παραπάνω κατηγορία ὑποψήφιων ἀναγνωστῶν ἀπό μιά ἀνάγνωση χωρίς ἀντιστάσεις ἢ ὅποια δέν θά “. . . βασίζεται σέ μιά πολύ ἱκανοποιητική γνώση τῶν ἐναλλακτικῶν ἀπόψεων”³, ἀλλά θά ἐπιβεβαιώνει μόνο αὐτή τή φήμη ἀποδίδοντας ἀπλῶς σέ ὅσα διαβάσει τό σύν ἢ τό πλήν τῆς ἰδεολογίας της. Καθώς δέ κάθε τέτοια ἰδεολογική ἀνάγνωση δέν κρίνει ποτέ αὐτό πού διαβάσει καί δέν διακρίνει τούς ὅρους ἐκφορᾶς του γιατί πάντοτε τό γνωρίζει ἤδη, δηλαδή ἀναγνωρίζει σ’ αὐτό τόν ἑαυτό της, ἢ προειδοποίηση τοῦ Γκουνταρούλη ἐπέδωκε παραπέρα, πιστεύω, νά ἀναχαιτίσει κάποιες ἐπελαύνουσες, ὅπως νόμιζε, ἀναγνώσεις ἀπό τίς ἰδεολογίες τοῦ ἐδῶ συρμοῦ, οἱ ὅποιες θά ξαναδιάβαζαν ἐπιθετικά στό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* τόν δικό τους λόγο ἔχοντας ἐπιπλέον νά ἐπιδείξουν ὅλες, θετικά ἢ ἀρνητικά, τό κύρος τῶν ὁμολογῶν τους ἐπιφανῶν ἀναγνώσεων, ἀναγνώσεων πού πρωτοστάτησαν ἄλλωστε στή δημιουργία τῆς φήμης πού συνοδεύει τό βιβλίο.

Καί οἱ ἐξελίξεις στό χῶρο τῶν ἐδῶ ἰδεῶν φάνηκαν νά δικαιολογοῦν ἀπόλυτα τίς ἀνησυχίες τοῦ Γκουνταρούλη. Στό διάστημα πού μεσολάβησε ἀπό τόν Ὀκτώβριο τοῦ ’81, ὅταν αὐτός ἔγραψε τήν εἰσαγωγή του, ὅλα λίγο-πολύ τά θέματα πού διατρέχουν τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* καί τά μεταγενέστερα κείμενα τοῦ Feysgabend⁴, φορώντας, βέβαια, τοπικές ἐνδυμασίες, ἐμφανίστηκαν καί ἐδῶ μέ θόρυβο στό προσκήνιο, ἀπασχόλησαν τόσο εἰδικά ἔντυπα, ὅσο καί τόν ἡμερήσιο καί περιοδικό πολιτικό τύπο, ἔφτιαξαν ὁπαδούς, ἐπιστράτευσαν ἀντιπάλους, ἀναψαν πάθη, διαίρεσαν φίλους καί συγκλόνησαν, μέ δύο λόγια, συθέμελα τή μικρή ἀλλ’ ἄκρως συνεκτική κοινότητα τῶν ἑλλήνων διανοουμένων ἐν γένει. Ὁ Ὀρθός Λόγος καί ἡ Δυτική Σκέψη συνολικά ἀμφισβητήθηκαν, ὄχι ἴσως ἀπό τούς ἀρχαίους ἑλληνικούς μύθους⁵, ἀλλά πάντως ἀπό τήν ἀνατολική ὀρθοδοξία· ἡ θεολογία, στό ὄνομα τοῦ πλουραλισμοῦ⁶, ἐπέδωξε νά ἀντικαταστήσει ἢ, τουλάχιστον, νά συν-

δράμει τή φιλοσοφία· ή ύπεροχή τῆς Ἐπιστήμης (μέ κεφαλαῖο E) ὄχι μόνον ἔπαψε νά θεωρεῖται αὐτονόητη⁷, ἀλλά αὐτή κατηγορήθηκε τόσο ὡς ὑλοκεντρική, ἀντιπνευματική, ἀ-ἐλληνική καί ἐκφυλισμένος βλαστός τῆς Δυτικῆς Σκέψης γενικότερα, ὅσο καί, ἀπό μιᾶ ἄλλη σκοπιά (ἀλλά πάντοτε μέ κεφαλαῖο E), ὡς ἀστική, θετικιστική καί ἐν γένει ἀντιδραστική· τό αἴτημα νά ἀναβιώσουν ὅλες οἱ ἐθνικές καί λαϊκές παραδόσεις⁸ ἀντήχησε σέ τόση ἔκταση καί συνέγειρε μέ τέτοιο πάθος, ὥστε λίγοι εἶναι ἐκεῖνοι πού δέν ἄρχισαν νά ψάχνονται γιά νά βροῦν τήν ταυτότητά τους ἢ νά σκάβουν γιά νά ἀποκαλύψουν τίς ρίζες τους· μπορεῖ τό Voodoo νά μήν εἶχε ποτέ ἐδῶ μεγάλη πέραση⁹ καί μπορεῖ ὁ βελονισμός νά συναντάει ἀκόμη ἰσχυρές ἀντιστάσεις,¹⁰ ἀλλά ἐξακολούθησαν νά εἶναι πολύ λίγοι ἐκεῖνοι πού ἀρνοῦνται μέχρι τέλους νά ξεματιαστοῦν ἐνῶ πλήθυναν ἐκεῖνοι πού μεταλαμβάνουν τό σύνθημα, τέλος, “ὅλα ἐπιτρέπονται”¹¹ βρῆκε νέα καί ἀναπάντεχα πεδία ἐφαρμογῆς καί κατέληξε νά ἀναχθεῖ σέ ἀρχή ἀκαδημαϊκῆς δεοντολογίας, σέ κανόνα κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, σέ ἀξίωμα κυβερνητικῆς, κομματικῆς καί συνδικαλιστικῆς πολιτικῆς.

Παρ’ ὅλα αὐτά ὅμως, εἶναι σήμερα εὐκόλο νά διαπιστώσει ὁ καθένας ὅτι οἱ συγκεκριμένες ἀνησυχίες τοῦ Γκουνταρούλη ἀποδείχθηκαν τελικά χωρίς ἀντικείμενο. Μέσα στήν ἀλλοφροσύνη τῶν μικρῶν καί μεγάλων ἀλλαγῶν, τῆς ἀναζήτησης τοῦ πρῖν σώματος, τοῦ Ἄλλου ἢ τοῦ ἄλλιῶς, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* βρέθηκε ἄλλοῦ. Οἱ ἰδέες καί τά ἐπιχειρήματα τοῦ Feyerabend ἀπουσίασαν ἐντελῶς ἀπό τήν φεγεραμπεντιανοῦ τύπου κοσμογονία πού ζήσαμε τό χρόνο πού πέρασε, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δηλαδή, ἀπλούστατα, δέν διαβάστηκε.¹² Καί αὐτό τό παράδοξο, ἀξίζει, νομίζω, νά διερευνηθεῖ.

Ἡ ἐλληνική ἔκδοση τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* μέ βρῆκε νά συμμερίζομαι ἀπόλυτα τούς φόβους τοῦ ἐπιμελητῆ της. Ἔτσι ἀνέλαβα νά γράψω τό παρόν κείμενο γιά νά προτείνω ἕναν σύντομο καί κατανάγκην σχηματικό “ὁδηγό ἀνάγνωσης” ὁ ὁποῖος θά ἀπευθυνόταν σέ αὐτούς πού φανταζόμουν ὡς τούς τυπικούς ἔλληνες ἀναγνώστες τοῦ βιβλίου. Ὁ “ὁδηγός” αὐτός, λαμβάνοντας κατά τό δυνατόν ὑπόψη του τίς ἀναγνώσεις τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* πού εἶχαν προηγηθεῖ, τίς σχετικές ἀπαντήσεις καί τά μεταγενέστερα κείμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Feyerabend, θά ἐπιχειροῦσε νά ὑποστηρίξει ὅτι τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* προϋποθέτει ἀναγνώστες ριψοκίνδυνους, δηλαδή ἐπιβάλλει τό ἴδιο μιᾶ ἀνάγνωση ἐπικίνδυνη, μιᾶ ἀνάγνωση κυριολεκτικά στήν κόψη τοῦ ξυραφιῶ. Οὔτε τήν ἀκαμπτη καί συνοφρυωμένη ἀνάγνωση τοῦ “σοβαροῦ ἐπιστήμονα” ὁ ὁποῖος θίγεται ἀπό τήν προκλητικότητα καί τό μπρίο μέ τά ὁποῖα ὁ Feyerabend πρόσχαρα καί συστηματικά κατεδαφίζει ἕναν πρὸς ἕναν ὅλους τούς κοινούς τόπους πού ὑποτίθεται πὼς περιγράφουν

τούς κανόνες τῆς ἐπιστημονικῆς δραστηριότητος καί στοιχειοθετοῦν τὴν ὑπεροχὴ τῆς Ἐπιστήμης, οὔτε τὴ χωρὶς ἀντιστάσεις ἀνάγνωσι τοῦ σχετικὰ ἀνυποψίαστου “ἐρασιτέχνη” ὁ ὁποῖος βυθίζεται στὴ γοητεία τοῦ λόγου τοῦ Feysabend, συγκατανεύει καί εἰσπράττει τοῖς μετρητοῖς ὅλα τὰ σχήματα τῆς ρητορείας του καί ὅλα τὰ ὄριακά του ἐπιχειρήματα.

Ὅμως ἓνας “ὁδηγὸς ἀνάγνωσις” φτιάχνεται γιὰ νὰ ἀναμετρηθεῖ μὲ ἤδη ὑπάρχουσες ἀναγνώσεις καί γιὰ νὰ προλάβει ἄλλες, δηλαδή, ἔτσι ἢ ἄλλιως, προϋποθέτει ἀναγνώστες. Μιὰ ἀνάγνωσις στὴν κόψη τοῦ ξυραφιοῦ προϋποθέτει τὸ ξυράφι. Καί ἀναγνώστες ἢ ξυράφι, ὅπως εἶπαμε, ἐδῶ δὲν ὑπῆρξαν. Κατὰ συνέπεια, καθὼς κάθε ἐπίδοξος “ὁδηγὸς ἀνάγνωσις” μένει μετέωρος, ἀφηρημένος καί τελικὰ ἄχρηστος ἂν δὲν ἐμπεριέχει τοὺς ὅρους ἐφαρμογῆς του, ὁ στόχος τοῦ παρόντος κειμένου ὀφείλε ἀνάλογα νὰ τροποποιηθεῖ. Μόνον ἂν γίνει κατανοητὸ γιὰ ἐδῶ, παρόλο πού ἡ συγκυρία τῶν ἰδεῶν εὐνοοῦσε, κατὰ τὰ φαινόμενα, σκανδαλωδῶς τὴν ἐμφάνισι καί τὸν πολλαπλασιασμό τους, ἀναγνώστες οὐσιαστικά δὲν ὑπῆρξαν, ἐνῶ ἀντίθετα στὴν ἔσπερία, χωρὶς φαινομενικά τίποτε νὰ τὸ προδικάζει, ἡ ἔκδοσι τοῦ *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο* ἀποτέλεσε πολιτιστικὸ γεγονός καί τὸ ἴδιο διαβάστηκε, σχολιάστηκε καί συζητήθηκε πολὺ πέρα ἀπὸ τὸν στενὸ κύκλο τῶν εἰδικῶν τῆς ἐπιστημολογίας καί τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης, μόνον ἂν αὐτὴ ἢ διαφορὰ κατανοηθεῖ, θὰ γίνει φανερό πρῶτα ἂν τὸ *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο* καταρχὴν *μπορεῖ* σήμερα καί ἐδῶ νὰ διαβαστεῖ καί μόνον κατόπιν, καί μὲ αὐτὴ τὴν προϋπόθεσι, *πῶς* αὐτὸ *πρέπει* νὰ διαβαστεῖ.

Τὸ *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο* ἀποτελεῖ ὀργανικὴ συνέχεια τοῦ περίφημου πλέον συμποσίου μὲ ἀντικείμενο τὸ βιβλίον τοῦ T. S. Kuhn *Ἡ Λογὴ τῶν Ἐπιστημονικῶν Ἐπαραστάσεων*¹³ πού ἐγινε στὸ London School of Economics τὸν Ἰούλιον τοῦ 1965.¹⁴ Τὸ ἴδιο συνιστᾷ ἓνα “μακρὺ καί μᾶλλον προσωπικὸ γράμμα”¹⁵ πού ὁ Feysabend ἀπευθύνει στὸν Lakatos γιὰ νὰ “τοῦ” δείξει ὅτι γενικά ὁ ὀρθολογισμὸς κατὰ κανένα τρόπο δὲν κυβερνᾷ τὴν ἐπιστημονικὴν δραστηριότητα καί ὅτι, εἰδικότερα, οὔτε ἡ “ἰδιοφυΐς” προσπάθεια τοῦ τελευταίου — ὅπως ἀναπτύχθηκε κατὰ τὸ παραπάνω συμπόσιον τοῦ L.S.E.¹⁶ — νὰ διατυπώσῃ μιὰ ἀνανεωμένη, περισσότερο φιλελεύθερη ἐκδοχὴ ὀρθολογικῆς μεθοδολογίας καταφέρνει νὰ σώσῃ τὸν ὀρθολογισμό. Ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐπιδέχεται ὀρθολογικὴ ἀντιμετώπισι καί ὁ ὀρθολογισμὸς δὲν σηκώνει ἐπισκευή. Μόνον μιὰ ἀναρχικὴ μεθοδολογία ἀνταποκρίνεται στὶς πραγματικὰ διαδικασίες τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξέλιξις.¹⁷

Ὁ πραγματικὸς ὅμως ἀντίπαλος τοῦ Feysabend δὲν εἶναι ὁ Lakatos. Ὅπως εὐκόλα πιστοποιοῦν οἱ σελίδες τοῦ βιβλίου καί ὅπως ἐπιβεβαιώνουν, μὲ ἰδιαίτερα σκληρὰ, συχνά, διατυπώσεις,¹⁸ μεταγενέστερα κείμενα τοῦ ἴδιου τοῦ Feysabend, τὸ *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο* εἶναι στὴν πραγματικότητα

γραμμένο ἐνάντια στον Popper. Καί μάλιστα μέ στόχο ὄχι κάποια δευτερεύουσα πλευρά τῆς φιλοσοφίας τοῦ κριτικοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀλλά τό ἴδιο τό θεμέλιό της: τήν παραδοχή ὅτι ἡ ἐπιστημονική δραστηριότητα εἶναι μία ὀρθολογική δραστηριότητα πού ὑπακούει σέ συγκεκριμένους κανόνες, τούς κανόνες τούς ὁποίους ἔχουν ἀκριβῶς ὡς ἀντικείμενο ἡ φιλοσοφία καί ἡ μεθοδολογία τῆς ἐπιστήμης. "Ὅπου προφανῶς, μέσα στά πλαίσια τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς ἐπιστημολογίας, μία τέτοια κατά μέτωπον ἐπίθεση ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἀπόλυτο σκάνδαλο: "Ἄν ὁ Feyerabend ἔχει δίκιο, τότε καταρρέει μία ἀπό τίς συστατικές παραδοχές γιά τήν ἴδια τήν ὑπαρξη καί τή λειτουργία αὐτῆς τῆς ἐπιστημολογίας. Τό ἔργο τῶν ἀντίστοιχων φιλοσόφων καί μεθοδολόγων ἀποδεικνύεται χωρίς ἀντικείμενο καί οἱ ἴδιοι πρέπει νά ἀλλάξουν ἐπάγγελμα.

Μεταξύ τῶν φιλοσόφων τῆς ἐπιστήμης ὁ Feyerabend δέν εἶναι ὁ πρῶτος τυχόν. Παλιός καί ἀνέκαθεν ἰδιότροπος μαθητής τοῦ Popper, εἶναι καί αὐτός ἕνας ἀπό τούς κύριους συζητητές στό συμπόσιο τοῦ LSE καί γενικότερα ἕνας ἀπό τούς πρωταγωνιστές αὐτοῦ πού εὔστοχα ὀνομάστηκε "στροφή"¹⁹ τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς ἐπιστημολογίας στή δεκαετία τοῦ '60. Ὁ Feyerabend ἀνήκει σέ κείνον τόν πυρήνα τῆς διεθνούς κοινότητας τῶν ἐπιστημολόγων ὁ ὁποῖος, τήν ἐποχή πού γράφεται τό *Ἐνάντια στη Μέθοδο*, δίνει τόν τόνο σέ ὅλες τίς σχετικές συζητήσεις. "Ἄρα τό βιβλίο ἔχει ἐξασφαλίσει ἐκ τῶν προτέρων μία πρώτη κατηγορία ἀναγνωστῶν: οἱ ὁμότεχνοι τοῦ συγγραφέα εἶναι ἐπαγγελματικά ὑποχρεωμένοι νά τό διαβάσουν.

Ὁ ἀντίπαλος, κατόπιν, τοῦ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* ἀπέχει ἀκόμη περισσότερο ἀπό τόν πρῶτο τυχόντα. Ὁ Popper ὄχι μόνο λογίζεται πλατιά ὡς ἕνας ἀπό τούς μεγάλους φιλόσοφους τοῦ αἰώνα, ἀλλά θεωρεῖται ἐπιπλέον, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία κορυφαίων ἐπιστημόνων,²⁰ ὡς ἕνας ἀπό τούς ἐλάχιστους φιλόσοφους τῆς ἐπιστήμης τῶν ὁποίων οἱ θέσεις ἐπιφέρουν πραγματικά ἀποτελέσματα στήν πρόοδό της. Ὁ Popper, ἀκόμη, διατηρώντας μία διαφορούμενη σχέση τόσο μέ τόν Λογικό Θετικισμό ὅσο καί μέ τίς κύριες συνιστώσες τῆς "στροφῆς" τοῦ '60,²¹ εἶναι τοποθετημένος σέ μία στρατηγικοῦ χαρακτήρα θέση ἡ ὁποία δέν βάλλεται εὔκολα, τουλάχιστον μέσα ἀπό τά πλαίσια πού συγκροτοῦν οἱ ρητές θέσεις καί οἱ ἄρρητες παραδοχές τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς ἐπιστημολογικῆς παράδοσης. Κατά συνέπεια, μία κατά μέτωπον ἐπίθεση στόν Popper καί μάλιστα ἀπό ἕναν παλιό του μαθητή, ὄχι μόνον προκαθορίζεται νά ἀποτελέσει ἀντικείμενο εὐρύτερου ἐνδιαφέροντος ἀλλά εἶναι βέβαιο πῶς ἀναπόφευκτα θά προκαλέσει ἀντιδράσεις βίαιες. Ὄταν μάλιστα ἡ ἐπίθεση σκοπεύει τό ἴδιο τό θεμέλιο τῆς ποπεριανῆς φιλοσοφίας, θίγοντας ταυτόχρονα τά ἐπαγγελματικά συμφέροντα τῆς ἀντίστοιχης συντεχνίας, τότε αὐτοί πού ἐνέχονται εἶναι ὑποχρεωμένοι ὄχι μόνον νά διαβάσουν τό *Ἐνάντια στη Μέθοδο* ἀλλά καί νά τό διαβάσουν

ἐνεργά, δηλαδή νά ἀπαντήσουν, δημόσια ἢ ἰδιωτικά, σ' αὐτό γιά νά ὑπερασπίσουν τόν ἑαυτό τους καί τή δουλειά τους ἢ τουλάχιστον γιά νά διαχωρίσουν τή θέση τους. Τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν εἶχε, ἄρα, ἐξασφαλίσει ἐκ τῶν προτέρων μόνον ἀπλούς ἀναγνώστες. Ἡ πράξη τῆς συγγραφῆς του ἐμπεριεῖχε τίς προϋποθέσεις γιά τήν πολεμική του ἀντιμετώπιση, δηλαδή τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἐμπαθὴ κριτική του, τίς προϋποθέσεις τῶν προσπαθειῶν ἀνασκευῆς καί ἀπόρριψῆς του. Ὁ Feyerabend παραμένει λοιπόν, παρά τά φαινόμενα, γνήσιος μαθητῆς τοῦ Popper. . .

Ἡ συγκυρία, τέλος, μέσα στήν ὁποία γράφτηκε τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν εἶναι οὔτε αὐτή τυχαία ἢ ἀδιάφορη. Ἡ “στροφή” τῆς δεκαετίας τοῦ '60 συνδέεται ὀργανικά μέ μιὰ αἰσθητὴ ἀλλαγὴ τῆς στάσης πολλῶν ἐπιστημόνων ἀπέναντι στίς ἐπιστῆμες τους ὅπως καί μέ μιὰ εὐρύτερη ἀλλαγὴ τῶν νοοτροπιῶν καί τῶν ἀντιλήψεων πού διατρέχουν τό κοινωνικό σῶμα ὡς πρὸς τό ρόλο, τὴ σημασία, τοὺς ὅρους ἀξιολόγησής τοῦ ἐπιστημονικοῦ φαινομένου. Ἡ δεκαετία τοῦ '60 εἶναι δεκαετία κρίσης ἰδεῶν καί κρίσης ἀξιῶν, δεκαετία ἀμφισβητήσεων, ἀποριῶν, νέων ἐρωτημάτων. Ἐτσι, ἂν ἤδη ἡ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου τοῦ Kuhn ὀφείλεται, ἀνάμεσα στ' ἄλλα, καί στό ὅτι αὐτό ἀπηχεῖ, τουλάχιστον ἔμμεσα, τά νέα ἐρωτήματα καί δίνει ἀπαντήσεις στίς ὁποῖες πολλοὶ ἐπιστήμονες ἀναγνωρίζουν τόν ἑαυτό τους, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* συνεχίζει ἀφενὸς τήν ἴδια συζήτηση ἀλλὰ ταυτόχρονα μετατοπίζει τό θέμα πρὸς ἓνα πεδίο τό ὁποῖο δέν ἀφορᾷ πλέον μόνο τὴ σχέση τοῦ ἐπιστήμονα μέ τὴ δουλειά του: ἓνας διάσημος εἰδικὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ φαινομένου ἀμφισβητεῖ ἀπὸ “τά μέσα”, μέ αὐστηρὴ ἐπιχειρηματολογία καί πληθώρα παραδειγμάτων, τὴν παντοδυναμία τῆς Ἐπιστήμης καί καταρρίπτει ὅλες τίς καθιερωμένες ὀρθοδοξίες. Τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* ὄχι μόνον ἐκφράζει τίς διάχυτες ἀνησυχίες καί τίς ἀπορίες πού πλανῶνται, ἀλλὰ ὀργανώνει καί συγκροτεῖ αὐτές τίς ἀπορίες καί ἀνησυχίες σέ λόγο ριζοσπαστικό, φιλελεύθερο, ἀποενοχοποιημένο. Ἦταν ἐπόμενο οἱ ἀναγνώστες τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* νά ξεπεράσουν κατὰ πολὺ τοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν τῆς ἐπιστημολογίας.

Ἐτσι λοιπόν τό εὖρος τῶν ἀναγνωστῶν πού τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* συνάντησε καί τό εἶδος τῆς ἀνάγνωσής πού ἐπιφυλάχθηκε σ' αὐτό προσδιορίστηκαν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ὅρους συγγραφῆς τοῦ βιβλίου: τό συγγραφέα, τόν πραγματικὸ ἀντίπαλο, τό μέτωπο τῆς ἐπίθεσῆς του καί τὴ γενικότερη συγκυρία μέσα στήν ὁποία αὐτό εἶδε τό φῶς. Ἦταν αὐτοὶ οἱ ὅροι συγγραφῆς πού ἀποτέλεσαν τοὺς συγκεκριμένους ὅρους τῆς ἄμεσης καί ἰδιαίτερα δυναμικῆς ἐγγραφῆς τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* μέσα στό σφιχτοδεμένο ἐκεῖνο πλέγμα θέσεων τό ὁποῖο μέ τίς ἀντιθέσεις, τίς διαφοροποιήσεις καί τίς διαχωριστικὲς γραμμὲς πού τό διέτρεχαν, ὄριζε, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς συγγραφῆς, ὀλόκληρη σχεδὸν τὴ διεθνὴ κοινότητα τῶν ἐπιστημο-

λόγων καί τῶν φιλοσόφων τῆς Ἐπιστήμης. Καθώς δέ αὐτό τό πλέγμα θέσεων δέν μποροῦσε παρά νά εἶναι ταυτόχρονα καί πλέγμα δεσμεύσεων ὡς πρός τίς θέσεις αὐτές — ἀλλιῶς ἀντίστοιχη κοινότητα δέν ἦταν δυνατόν νά ὑπάρξει — τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* εἶχε προκαταβολικά ἐξασφαλίσει τίς κριτικές ἀπαντήσεις ὅσων τίς θέσεις ἔθιγε. Ὁ ἰδιαίτερα δυναμικός χαρακτήρας καί οἱ ἄλλοι συγκεκριμένοι ὅροι αὐτῆς τῆς ἐγγραφῆς προσδιόρισαν τό πλῆθος καί τό πάθος τῶν ἀπαντήσεων ἐνῶ ἡ γενικότερη συγκυρία διεύρυνε σημαντικά τόν κύκλο τῶν ἀναγνωστῶν καί προσέδωσε μεγάλη ἀκροαματικότητα στόν σχετικό διάλογο. Αὐτά ὅλα ὅμως γιά τήν Εὐρώπη, τήν Ἀμερική καί τήν Αὐστραλία.²² Καί ὄχι γιά μᾶς ἐδῶ, ὅσο κι' ἂν εἴμαστε κατά τά ἄλλα Εὐρώπη... Ἐδῶ, ὅπως εἶπαμε, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ἀπλούστατα, δέν διαβάστηκε. Καί μένει νά δοῦμε γιατί.

Ἡ Ἑλλάδα ἔχει σήμερα δύο κανάλια τηλεόρασης, τέσσερα προγράμματα ραδιοφώνου καί, στήν Ἀθήνα μόνο, ἐκδίδονται πέντε πρωινές, ἔντεκα ἀπογευματινές καί τρεῖς ἐβδομαδιαῖες ἐφημερίδες. Ὑπάρχει πληθώρα ἐκδοτικῶν οἴκων, βιβλιοπωλείων καί περιπτέρων καί κυκλοφοροῦν εὐάριθμα εἰδικευμένα ἢ γενικά περιοδικά. Μία Ἐθνική Βιβλιοθήκη καί ἀρκετές κρατικές, ἡμικρατικές, δημοτικές ἢ ἰδιωτικές συλλογές στεγάζουν τά ἔργα πολλῶν καί ποικίλων συγγραφέων. Τρία πολιτικά κόμματα ἐκπροσωποῦνται στή Βουλή καί ἕξι στήν Εὐρωβουλή, ἐνῶ δροῦν πολυάριθμοι ἐπιστημονικοί καί ἐπαγγελματικοί σύλλογοι, ἑταιρεῖες, σωματεῖα, ἐνώσεις, παρατάξεις καί ἐπιμελητήρια, ὅπως καί μερικές ἐξωκοινοβουλευτικές πολιτικές ομάδες. Ἐξι Πανεπιστήμια, ἕνα Πολυτεχνεῖο καί ἀρκετά ἀκόμη ἀνεξάρτητα Ἀνώτατα Ἐκπαιδευτικά Ἰδρύματα παρέχουν μόρφωση ἀνωτάτου ἐπέδου. Ἡ ἐπιστημονική ἐρευνα θεραπύεται σ' ἕνα Ἐθνικό Ἰδρυμα Ἐρευνῶν ὅπως καί σέ μερικά ἄλλα αὐτόνομα ἐρευνητικά κέντρα. Στήν Ἀθήνα ὑπάρχουν ἐνενήντα πέντε κινηματογράφοι πρώτης προβολῆς, τριάντα δύο μουσεῖα καί πινακοθήκες, μία Λυρική Σκηνή, μία Συμφωνική Ὀρχήστρα, ἕνα Ὄδεῖο, δύο κρατικά καί ἐξήντα πέντε ἰδιωτικά θέατρα πρόζας. Δέν λείπουν καθόλου οἱ γκαλερί, τά μπάρ ἢ οἱ αἴθουσες ἐκθέσεων, διαλέξεων, ἀπαγγελιῶν, συναυλιῶν, ρεσιτάλ καί συνεστιάσεων, ἐνῶ ὅλοι σχεδόν οἱ Δήμοι διαθέτουν Πνευματικό Κέντρο. Τρία Ὑπουργεῖα — τό Ὑπουργεῖο Ἐθνικῆς Παιδείας καί Θρησκευμάτων, τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν καί τό νεοσύστατο Ὑπουργεῖο Ἐρευνας καί Τεχνολογίας — ἐποπτεύουν τίς δραστηριότητες τῆς ἀρμοδιότητάς τους. Ὅλες σχεδόν οἱ Πρεσβεῖες καί ἀρκετές Τράπεζες συντηροῦν μορφωτικά τμήματα. Οἱ σχολές χοροῦ, τέλος, δέν ἀπουσιάζουν, ἐνῶ οἱ ἐκπολιτιστικοί σύλλογοι καί τά Ἰνστιτοῦτα ξένων γλωσσῶν πληθαίνουν. Μέ δύο λόγια ὅλοι οἱ θεσμοί, τά ἰδρύματα, οἱ ὑπηρεσίες, οἱ χώροι καί οἱ φορεῖς πού παντοῦ στόν κόσμο δια-

μορφώνουν, συγκεντρώνουν, ὀργανώνουν, ἀπασχολοῦν καί ἀμείβουν τοὺς διανοομένους δὲν λείπουν ἐδῶ καθόλου. Οὔτε κατὰ τὴν ποσότητα, οὔτε κατὰ τὴν ἀναγκαιούσα ποικιλία καί πολυμέρειά τους.

Ὡστόσο ἡ εὐρύτητα καί ἡ πολυμορφία αὐτοῦ τοῦ δικτύου θεσμῶν καί ἰδρυμάτων εἶναι μόνο φαινομενική. Τὰ πολλαπλά ἀλληλοδιασταυρούμενα νήματα πού συνδέουν αὐτούς τοὺς θεσμούς καί ἰδρύματα ὑφαίνονται ἀπὸ τὴ δράση ἑνὸς εἰδικοῦ κοινωνικοῦ μηχανισμοῦ μὲ πολύ βαθιές ἱστορικές ρίζες — τοῦ ὁποῖου οἱ συγκεκριμένες καταβολές καί οἱ διάφορες ἐπιμέρους ὄψεις δὲν μποροῦν, βέβαια, νὰ ἀναλυθοῦν ἐδῶ²³ — μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε αὐτὴ ἡ δράση νὰ ἀναιρεῖ στὴν πράξη τὴν ὀνομαστικὴ αὐτοτέλεια τῶν θεσμῶν καί ἰδρυμάτων αὐτῶν, νὰ ἐξομαλύνει τὶς ἰδιαιτερότητες τοῦ καθενός, νὰ ἐξισώνει τοὺς ρόλους τους, νὰ ὁμογενοποιεῖ τὶς λειτουργίες τους καί νὰ καθιστᾷ τὰ προϊόντα αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν ὁμοιόμορφα καί γι' αὐτὸ ἐναλλάξιμα: Οἱ ἀνακοινώσεις σ' ἓνα συνέδριο φιλοσοφίας μποροῦν αὐτούσιες καί αὐτονόητα νὰ ἀποτελέσουν ἐπιφυλλίδες κάποιας ἐφημερίδας, ὅπως ἀντίστροφα, καί ἐξίσου αὐτονόητα, οἱ ἐπιφυλλίδες μποροῦν νὰ λογίζονται γιὰ ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις καί νὰ ὑπολογίζονται σὰν τέτοιες ὅταν τὸ ἀπαιτεῖ κάποια ἀρμόδια καταμέτρηση.²⁴ οἱ ἱεροκήρυκες μποροῦν νὰ συγχέονται μὲ καθηγητὲς Θεολογίας, οἱ θεολόγοι μὲ φιλοσόφους καί οἱ φιλόσοφοι μὲ ὄσους γράφουν εὐάγωγες ἐκθέσεις ἰδεῶν.²⁵ οἱ φιλόσοφοι γίνονται σχεδὸν πάντα ἀκαδημαϊκοί καί οἱ ἀκαδημαϊκοί ἦταν ἢ γίνονται συχνά Πρωθυπουργοί καί Πρόεδροι τῆς Δημοκρατίας· οἱ πανεπιστημιακοὶ δάσκαλοι μποροῦν νὰ εἶναι ταυτόχρονα ὀργανικοὶ διανοοῦμενοι τῶν συγκροτημάτων τύπου, ἐκδότες-ἐπιχειρηματίες (τῶν βιβλίων τους) καί κυβερνητικοὶ παράγοντες· τὸ θέατρο μπορεῖ νὰ ἀναδεικνύει βουλευτὲς καί ὑπουργούς, τὸ τραγούδι πολιτικούς ἡγέτες καί ὁ ἀθλητισμὸς δημοτικούς συμβούλους καί τηλεπαρουσιαστὲς· ὁ συνδικαλισμὸς μπορεῖ νὰ κατασκευάζει καθηγητὲς πανεπιστημίου καί τὰ πολιτικὰ ἀδιέξοδα βιβλιοπῶλες, ἐκδότες, ἐστιᾶτορες καί ὑπεύθυνους προγραμμάτων τοῦ ραδιοφώνου καί τῆς τηλεόρασης· οἱ κομματικὲς ἐκδηλώσεις μποροῦν νὰ καλύπτουν πλήρως τὰ προγράμματα πνευματικῶν κέντρων καί πολιτιστικῶν συλλόγων, ἐνῶ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἔνωση λογοτεχνῶν χωρὶς πρακτικὰ κανένα λογοτέχνη· οἱ νομικοὶ μπορεῖ νὰ εἶναι κοινωνιολόγοι καί πολιτικοὶ ἐπιστήμονες, οἱ φιλόλογοι ψυχολόγοι, οἱ μηχανολόγοι δημοσιογράφοι, οἱ δημοσιογράφοι ὑπουργοὶ καί ὅλοι ἀνεξαιρέτως ποιητὲς ἢ ἐν γένει κριτικοὶ τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τέχνης. Οἱ ἔλληνες διανοοῦμενοι δὲν κατανέμονται δηλαδή ἀπλῶς στοὺς ἐπιμέρους θεσμούς καί στὰ ἰδρύματα ἑνὸς δικτύου ὁσοδῆποτε σφιχτοπλεγμένου. Ὁ εἰδικὸς κοινωνικὸς μηχανισμὸς πού ρυθμίζει, ἀδιόρατα ἴσως ἀλλ' ἀναπόδραστα, τὴ λειτουργία τῶν θεσμῶν καί ἰδρυμάτων αὐτῶν δημιουργεῖ τελικὰ στὴν πράξη ἕναν μοναδικό θεσμό ὁ ὁποῖος ὀρίζει κατὰ ἐνιαῖο τρόπο μιά

μοναδική και ένιαία κοινότητα, την άκρως συνεκτική και ουσιαστικά άδιαφοροποίητη κοινότητα των ελλήνων διανοουμένων.

Έτσι, οί δεσμοί πού συνέχουν την κοινότητα των ελλήνων διανοουμένων και άλληλεξαρτοῦν τά μέλη της δέν είναι — τουλάχιστον κατά την κύρια, στην πράξη, διάσταση της λειτουργίας της — δεσμοί επαγγελματικής ειδίκευσης και αντίστοιχα επιμερισμένων άρμοδιοτήτων. Όπως μόλις είπαμε, δηλαδή ὅπως εύκολα μπορεί νά διαπιστωθεῖ εμπειρικά, ἡ κοινότητα των ελλήνων διανοουμένων ὀρίζεται κοινωνικά ὡς ένιαίως άρμοδία γιά την καθολική πραγμάτευση και διαχείριση ὀλόκληρου τοῦ ἐποικοδομήματος. Συγκεκριμένα, μέσα στις ιδιαίτερες ελληνικές συνθήκες, ἡ λειτουργία της ένιαίας κοινότητας των ελλήνων διανοουμένων διέπεται ἀπό μιά ιδιάζουσα ἀρχή, πολύ διαφορετική ἀπό τίς ἀρχές πού διέπουν τή λειτουργία των περισσότερων γνωστών ἐπιστημονικῶν κοινοτήτων και κοινοτήτων διανοουμένων. Ἡ ἀρχή αὐτή ἀπορρέει ἀπευθείας ἀπό την ένιαία ἐπί τοῦ ἐποικοδομήματος άρμοδιότητα πού ὀρίζει την κοινότητα — ὅπως αὐτή ἢ άρμοδιότητα προσδιορίζεται μέ τή σειρά της ἀπό τίς γενικότερες, ἀλλά πάντοτε ιδιαίτερες, ελληνικές συνθήκες — και μπορεί νά ὀνομαστεῖ *ἀρχή τῆς σφαιρικῆς βελτιστοποίησης των σχέσεων ανάμεσα στά μέλη τῆς κοινότητας*.²⁰ Οί δεσμοί πού συνέχουν και άλληλεξαρτοῦν τούς ἔλληνες διανοουμένους ὑπόκεινται, σχεδόν χωρίς ἐξαίρεση, στή λειτουργία αὐτῆς τῆς ἀρχῆς.

Οί ὄροι πού συνιστοῦν και οί λειτουργικές ἀρχές πού διέπουν τίς πιό κλασικές, λιγότερο πρωτότυπες κοινότητες διανοουμένων, τίς ὀποῖες συναντᾶ κανείς σέ ἄλλες χῶρες μποροῦν, πολύ συνοπτικά, νά περιγραφοῦν ὡς ἐξῆς: Οί κοινότητες αὐτές είναι, πρῶτα ἀπ' ὄλα, επιμερισμένες σέ διακεκριμένους θεσμούς και ἰδρύματα, μέ σαφῶς διαφοροποιημένες άρμοδιότητες και συνακόλουθα διαφορετικά ἀντικείμενα πρακτικῆς και διαφορετικούς εἰδικούς στόχους. Κάθε θεσμός ἢ ἴδρυμα ὀρίζεται, δηλαδή, κοινωνικά ἀπό την άρμοδιότητα, τό ἀντικείμενο και τούς εἰδικούς στόχους του και ὀρίζει τή “δική του” κοινότητα διανοουμένων. Κάθε θεσμός ἢ ἴδρυμα, κατόπιν, συγκροτεῖται ἀπό σχέσεις και διαμορφώνει δεσμούς ανάμεσα στά μέλη τῆς κοινότητας διανοουμένων πού ὁ ἴδιος ἢ τό ἴδιο ὀρίζει. Καθώς οί θεσμοί και τά ἰδρύματα αὐτά ὀρίζουν κοινότητες διανοουμένων, οί σχέσεις πού συγκροτοῦν αὐτούς τούς θεσμούς και αὐτά τά ἰδρύματα και οί δεσμοί πού συνέχουν τίς ἀντίστοιχες κοινότητες ὑπόκεινται σέ *ιδέες*, τίς *ιδέες* τίς ὀποῖες, ἀκριβῶς, περιγράφει ἢ άρμοδιότητα τοῦ θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος αὐτοῦ περι-ὀρίζοντας ταυτόχρονα τό ἀντίστοιχο ἀντικείμενο, τίς *ιδέες* οἱ ὀποῖες συγκροτοῦν αὐτό τό ἴδιο τό ἀντικείμενο και τίς ὀποῖες ἐπικαλοῦνται οἱ εἰδικοί στόχοι τοῦ θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος αὐτοῦ. Ὁ θεσμός ἢ τό ἴδρυμα, παραπέρα, λειτουργεῖ μέσω τῆς πρακτικῆς πού ἀσκοῦν οἱ ἐκεῖ

έντεταγμένοι διανοούμενοι καί τοῦ ἔργου πού αὐτή ἢ πρακτική παράγει. Ἡ πρακτική αὐτή συνίσταται στήν ἐπεξεργασία τοῦ ἀντικειμένου τοῦ Θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος καί στήν ἐξυπηρέτηση τῶν εἰδικῶν στόχων του καί ὑπόκειται, προφανῶς, στήν οὐσιαστική ἀποδοχή αὐτῶν τῶν εἰδικῶν στόχων ἐκ μέρους τῶν διανοουμένων πού ἀσκοῦν αὐτή τήν πρακτική. Ἡ λειτουργία τοῦ Θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος διαμορφώνει κριτήρια τά ὅποια ὀρίζουν τόσο τοὺς δεοντολογικούς κανόνες πού διέπουν τήν ἀντίστοιχη πρακτική ὅσο καί τήν ἀποδοτικότητα τῆς πρακτικῆς αὐτῆς. Στό πλαίσιο τῆς ἀρμοδιότητος τοῦ Θεσμοῦ ἢ ἰδρύματος καί στή βάση τῶν εἰδικῶν στόχων του, οἱ δεοντολογικοί κανόνες ἐλέγχουν τοὺς ὅρους διεξαγωγῆς τῆς ἀντίστοιχης πρακτικῆς ἐνῶ τά κριτήρια ἀποδοτικότητος ἐλέγχουν καί ἀξιολογοῦν τήν ποιότητα καί τήν ἐπάρκεια τοῦ ἔργου πού αὐτή ἢ πρακτική παράγει. Αὐτοί οἱ κανόνες καί αὐτά τά κριτήρια, καθῶς ἐλέγχουν καί ἀξιολογοῦν ιδέες καί σχέσεις ιδεῶν, συγκροτοῦνται ἐπίσης ἀπό ιδέες καί θέσεις ἐπί ιδεῶν. Κάθε Θεσμός ἢ ἴδρυμα εἶναι, ἔπειτα, ἐσωτερικά ὀργανωμένο κατὰ τίς βαθμίδες μιᾶς ρητά προσδιορισμένης ἢ ἄρρητης ἀλλά σαφοῦς ἱεραρχικῆς κλίμακας τήν ὅποια διαμορφώνει ἢ ἴδια ἢ λειτουργία τοῦ Θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος. Οἱ βαθμίδες αὐτές ὀρίζουν καί ἀξιολογοῦν διαφορικά, σύμφωνα μέ τά κριτήρια τοῦ ἴδιου τοῦ Θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος, τό σχετικό βάρος τῆς πρακτικῆς τῶν ἐκεῖ ἐνταγμένων διανοουμένων. Τό σχετικό βάρος αὐτό, προφανῶς, βαθμολογεῖται ὡς πρός τήν ἐξυπηρέτηση τῶν εἰδικῶν στόχων τοῦ Θεσμοῦ ἢ ἰδρύματος. Οἱ ἀτομικές ἐπιδιώξεις, τέλος, τῶν ἐνταγμένων σ' ἓνα Θεσμό ἢ ἴδρυμα διανοουμένων — τίς ὅποιες αὐτοί, ὡς κοινωνικά ὑπο-κείμενοι, καλοῦνται γενικότερα νά ἔχουν καί νά προσπαθοῦν νά προωθήσουν — ὑπόκεινται εἰδικά στοὺς δεοντολογικούς κανόνες καί στά κριτήρια ἀποδοτικότητος πού ὀρίζει ὁ Θεσμός ἢ τό ἴδρυμα ὅπως καί στήν ἱεραρχική κλίμακα πού ἀρθρώνει ἐσωτερικά αὐτόν τό Θεσμό ἢ αὐτό τό ἴδρυμα. Οἱ ἐπιστημονικές κοινότητες καί οἱ κοινότητες διανοουμένων — τουλάχιστον στήν Εὐρώπη, στήν Ἀμερική καί στήν Αὐστραλία — λειτουργοῦν ὑπό ὀλόκληρο αὐτό τό σύνθετο πλέγμα ἀρχῶν καί ὄρων.

Ἀπέναντι σέ μιᾶ τέτοια πολυπλοκότητα, ἡ κοινότητα τῶν ἐλλήνων διανοουμένων ἔχει, ὅπως εἶπαμε, ἀπλῶς νά ἐπιδείξει τήν ἐνιαία ἐπί τοῦ ἐποικοδομήματος ἀρμοδιότητά της καί τή μοναδική λειτουργική ἀρχή πού ἀπορρέει ἀπό ἐκεῖ. Καί ἄρα δέν μπορεῖ νά ἀντιτάξει παρά τόν ἀνυπόκριτο θαυμασμό καί τήν ἀμήχανη ἀπορία της. Ὅμως ἀνυπόκριτος θαυμασμός καί ἀμήχανη ἀπορία μόνο σέ ἐντελῶς εἰδικές περιπτώσεις μποροῦν νά ἀποτελέσουν συνθήκη ἀναγνωσιμότητος τῶν ἀντικειμένων τους. Γιά νά καταλάβουμε λοιπόν συγκεκριμένα γιατί τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν διαβάστηκε, χρειάζεται νά καταλάβουμε γιατί αὐτό τελικά δέν ἀποτέλεσε μιᾶ τέτοια εἰδική περίπτωση, δηλαδή χρειάζεται νά καταλάβουμε πῶς ἐκδηλώνεται

ειδικά ως προς την ανάγνωση ή αρχή της σφαιρικής βελτιστοποίησης των σχέσεων ανάμεσα στα μέλη της κοινότητας των ελλήνων διανοουμένων. Καί για να καταλάβουμε αυτό το τελευταίο χρειάζεται να δοῦμε πῶς, συγκεκριμένα, σχηματίζεται ή όρίζουσα την κοινότητα ένιαία επί του έποικοδομήματος άρμοδιότητά της, όπως και πῶς άπορρέει λογικά από εκεί ή μοναδική αρχή πού διέπει τή λειτουργία της.

Ή δράση του ειδικού κοινωνικού μηχανισμού, ό όποιος, όπως είπαμε, διαμορφώνει την κοινότητα των ελλήνων διανοουμένων και ρυθμίζει τή λειτουργία της, έχει ως λογικά πρώτο αποτέλεσμα τή συσκότιση, μέχρι τελικής απαλοιφής, όλων των διακρίσεων ούσίας ανάμεσα στα αντικείμενα των κατ' όνομα διακεκριμένων θεσμών και ιδρυμάτων πού έμπίπτουν στή δικαιοδοσία τους. Ή διαδικασία άναπαραγωγής του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, συστατικό μέρος της όποιας αποτελεί ό μηχανισμός αυτός, όχι μόνο δέν προϋποθέτει, άπ' όσο φαίνεται, τήν έπεξεργασία στο έσωτερικό αὐτοτελών θεσμών και ιδρυμάτων αὐτῶν των αντικειμένων ως διακεκριμένων άκριβῶς τμημάτων του έποικοδομήματος, αλλά, αντίθετα, φαίνεται να εξασφαλίζεται από τήν εξάλειψη των διακρίσεων ανάμεσά τους, τήν εξίσωση των διαφορῶν τους και τήν πλήρη, ούσιαστικά, όμογενοποίησή τους. Ή σέ βάθος άνάλυση αὐτῆς της διαδικασίας συνολικής κοινωνικής άναπαραγωγής θά άναδείκνυε ως κύριο αίτιο της ίσοπεδωτικής αὐτῆς διάστασης της έκτύλιξής της τόν ίδιαζόντως καθοριστικό εκεί ρόλο του Κράτους²⁷ και τόν συγκεκριμένο τρόπο μέ τόν όποιο λειτουργεί τό πολιτικό στοιχείο. Ή διαδικασία κοινωνικής άναπαραγωγής ύποχρεώνει τούς διαφορετικούς θεσμούς και ιδρύματα να ύποταγοῦν εὐθέως, χωρίς διαμεσολαβήσεις και χωρίς περιθώρια αὐτονομίας, στίς πολιτικές σχέσεις έξουσίας πού πηγάζουν άμεσα από τό Κράτος ή αναφέρονται άπευθείας σ' αὐτό, όδηγώντας έτσι στήν όμογενοποίηση και ένιαιοποίηση των αντικειμένων τους, στήν από κοινού ταύτιση των αντικειμένων αὐτῶν μέ τό έποικοδόμημα έν γένει και στή συνακόλουθη μετατροπή των κατ' όνομα διακεκριμένων θεσμών και ιδρυμάτων σ' έναν ούσιαστικά ένιαίο πολιτικό θεσμό, τόν ένιαίο θεσμό ό όποιος, άκριβῶς, όρίζει τήν ένιαία κοινότητα των ελλήνων διανοουμένων. Έτσι οί έπιμέρους θεσμοί και ιδρύματα δέν ύπάγονται άπλῶς στήν έποπτεία του Κράτους και ή λειτουργία τους δέν ύπόκειται άπλῶς στον κριτικό έλεγχο των πολιτικῶν δυνάμεων. Οί θεσμοί και τά ιδρύματα των διανοουμένων στήν ούσία ύπάρχουν και λειτουργοῦν ως πολιτικοί θεσμοί και ιδρύματα πού έξυπηρετοῦν τίς πολιτικές έπιλογές και σκοπιμότητες τίς όποιες όρίζουν οί έντός του Κράτους ή μέ αντικείμενο τό Κράτος έκάστοτε πολιτικές σχέσεις και αντιθέσεις. Ή διαδικασία συνολικής άναπαραγωγής του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού δέν φαίνεται να επιδέχεται άλλου τύπου λειτουργία των θεσμών και ιδρυμάτων αὐτῶν ή

νά ἀνέχεται κάποια οὐσιαστική διάκριση ἀνάμεσά τους ἢ κάποια πραγματική αὐτοτέλεια ὁποιουδήποτε ἀπ' αὐτούς.²⁸

Ἐπὶ τούτους ὅρους πού ὑπαγορεύει αὐτός ὁ ἐξισωτικός μηχανισμός, ἡ πρακτική τῶν ἐνταγμένων στοὺς κατ' ὄνομα διαφορετικούς θεσμούς καὶ ἰδρύματα διανοουμένων δέν ἔχει τὴ δυνατότητα νά ἀσκηθεῖ σύμφωνα μὲ ὅσα ἐπιτάσσει τὸ ὀνομαστικό της ἀντικείμενο, ἐνῶ συγχρόνως καθίσταται ἀδύνατη ἡ διατύπωση εἰδικῶν ἀνά θεσμό ἢ ἴδρυμα, λειτουργικά δεσμευτικῶν στόχων. Οἱ ἀντίστοιχες ἀρμοδιότητες μετατρέπονται ἔτσι σέ μόνο κατ' ἐπιφασιν ἀρμοδιότητες καὶ ἀντικαθίστανται ἀπὸ τὴν ἐνιαία ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ ἐποικοδομήματος ἀρμοδιότητα, τὴν ἀρμοδιότητα τὴν ὁποία, ἀκριβῶς, προσδιορίζει ἡ *πολωτική* κατὰ βάσιν λειτουργία τοῦ κάθε θεσμοῦ ἢ ἰδρύματος. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ οὐσιαστική ἀπουσία διακεκριμένου ἀντικειμένου καὶ ἡ οὐσιαστική ἀνυπαρξία τῶν συναφῶν εἰδικῶν στόχων ἐλευθερώνει τὴν πρακτική τῶν διανοουμένων ἀπὸ κάθε πραγματική δέσμευση ἀπέναντι στίς ὁμόλογες μὲ τὸ ὀνομαστικό της ἀντικείμενο καὶ τοὺς ἀντίστοιχους στόχους ἰδέες, σχέσεις ἰδεῶν καὶ θέσεις ἐπὶ ἰδεῶν καὶ συναρτᾶ ἀπευθείας μὲ τὸ πολιτικό στοιχεῖο τόσο τίς σχέσεις πού συγκροτοῦν αὐτούς τοὺς θεσμούς καὶ αὐτὰ τὰ ἰδρύματα ὅσο καὶ τοὺς δεσμούς πού συνέχουν τοὺς ἐκεῖ ἐνταγμένους διανοουμένους. Ἡ ἀνυπαρξία εἰδικῶν στόχων καὶ ἡ λειτουργία τοῦ θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος μὲσω μιᾶς πρακτικῆς χωρὶς διακεκριμένο ἀντικείμενο ἀπαγορεύουν, παραπέρα, τὸν προσδιορισμὸ κριτηρίων ἀποδοτικότητας, καθιστοῦν ἀνενεργοὺς τοὺς ἀντίστοιχους δεοντολογικούς κανόνες καὶ ἀνάγουν σέ ἀπλῶς τυπικὴς τίς σχετικὴς ἐπίσημες ἱεραρχικὴς κλίμακες. Οἱ δεοντολογικοὶ κανόνες πού *πραγματικά* διέπουν τὴν πρακτικὴ τῶν διανοουμένων καὶ ἡ ἱεραρχία πού *πραγματικά* ὀργανώνει τίς σχέσεις τοὺς στό ἐσωτερικό τοῦ θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος ὅπου αὐτοὶ εἶναι ἐνταγμένοι προσδιορίζονται ἀπὸ νομοτέλειες ἄλλης τάξης, τίς νομοτέλειες τίς ὁποῖες, ἀκριβῶς, ἐπιβάλλει καὶ πάλι ὁ πολιτικός κατὰ βάσιν χαρακτήρας τῆς λειτουργίας τῶν θεσμῶν καὶ ἰδρυμάτων αὐτῶν. Οἱ ἀτομικὴς ἐπιδιώξεις τῶν διανοουμένων, τέλος, ὅπως αὐτὲς διαμορφώνονται εὐρύτερα κοινωνικά, δέν μποροῦν νά διοχετευθοῦν στὴν ἀσκηση ἐξειδικευμένης πρακτικῆς καὶ στὴν παραγωγή ἀντίστοιχου ἔργου, νά ἐπενδυθοῦν ἐκεῖ καὶ νά συναρθρωθοῦν μαζί τους. Καθὼς ἓνα τέτοιο ἔργο δέν ἀνταποκρίνεται σέ καμιά πραγματικὴ κοινωνικὴ ζήτηση, καθὼς δέν ὑπόκειται σέ κανένα κριτήριον ἀποδοτικότητας καὶ δέν μπορεῖ νά ἀντιστοιχηθεῖ μὲ τίς βαθμίδες καμιάς ἐπίσημης ἱεραρχικῆς κλίμακας, ἡ ἀσκηση τῆς πρακτικῆς πού τὸ παράγει δέν μπορεῖ νά συνιστᾶ παρά μιὰ ἀπλή προσωπικὴ *ιδιοτροπία* ἀσχετη, ἂν ὄχι ἀνταγωνιστικὴ, μὲ αὐτὸ πού κάθε θεσμός ἢ ἴδρυμα ἀναγνωρίζει στὴν πράξη ὡς προώθηση νόμιμων ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων ἀνταμείβοντας ἀνάλογα τὰ σχετικὰ ἀποτελέσματα. Ἐπὶ τὰ προσχήματα, βέβαια πάντοτε, γιὰ τὴν

τήρηση τῶν ὁποίων ὑπάρχουν τά ὀνομαστικά ἀντικείμενα τῶν διαφόρων θεσμῶν καί ἰδρυμάτων, οἱ σχετικοί μέ αὐτά εἰκονικοί εἰδικοί στόχοι, οἱ πλασματικοί δεοντολογικοί κανόνες καί οἱ τυπικές ἱεραρχίες, ὁ μόνος χῶρος ἀναφορᾶς καί ὁ μόνος σημεῖο πρόσδεσης τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων τῶν διανοουμένων ἀποτελοῦν ἔτσι καί πάλι οἱ πολιτικές σχέσεις πού διέπουν τή λειτουργία τοῦ θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος ὅπου αὐτοί εἶναι ἐνταγμένοι. Οἱ ἀτομικές ἐπιδιώξεις τῶν διανοουμένων ἐναρμονίζονται, ἄρα, ὅπως πρέπει μέ τή λειτουργία πού ἀπαιτεῖ ἀπ' αὐτούς ἡ διαδικασία ἀναπαραγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ὁ, οὐσιαστικά πάντοτε, ἄμεσα πολιτικός χαρακτήρας τῶν κρίσεων πού κατά καιρούς κλονίζουν τή λειτουργία τῶν ἐπιμέρους θεσμῶν καί ἰδρυμάτων,²⁹ ἢ ἀκόμα καί αὐτή τή διαδικασία ἀναπαραγωγῆς στό σύνολό της προσφέρουν μιᾶ ἐπιπλέον ἐνδειξη ὅτι ἡ λειτουργία αὐτή εἶναι λειτουργία οὐσιαστικά πολιτική καί ὅτι οἱ ἀτομικές ἐπιδιώξεις πού αὐτή ὑπαγορεύει εἶναι ἐπιδιώξεις πού δέν μποροῦν νά προωθηθοῦν παρά μόνον μέσω πολιτικῶν, στή βάση τους, σχέσεων.

Ὡστόσο οἱ ἀτομικές αὐτές ἐπιδιώξεις δέν μποροῦν κατά κανόνα νά εἶναι ἄμεσες πολιτικές ἐπιδιώξεις. Οἱ διάφοροι θεσμοί καί ἰδρύματα, ὅσο κι ἂν λειτουργοῦν στήν πράξη ὡς ἕνας ἐνιαῖος πολιτικός θεσμός, δέν μποροῦν νά παράγουν κατά ἄμεσο τρόπο πολιτικά στελέχη καί νά ἐξασφαλίζουν γιά ὅλους τούς διανοουμένους πού εἶναι ἐνταγμένοι στή πλαίσιά τους μιᾶ καθάρᾳ πολιτική σταδιοδρομία. Ὁ ἔστω μόνον προσχηματικός καταμερισμός ἀντικειμένων καί ἀρμοδιοτήτων ἀνάμεσα στούς θεσμούς αὐτούς καί στή ἰδρύματα αὐτά εἶναι ἀναγκαῖος γιά τήν ἴδια τήν πολιτική λειτουργία τους. Καμιᾶ κοινωνία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ὑπό τό ἰδεολογικό κενό κάποιας ἀπόλυτης διαφάνειας καί κάθε πολιτική εἶναι ὑποχρεωμένη νά ἀρθρώνεται σέ ἐπιμέρους κόμβους καί ξεχωριστά ἐπίδικα ἀντικείμενα, ὅπως αὐτοί οἱ κόμβοι καί αὐτά τά ἀντικείμενα προσδιορίζονται στήν ἑτερότητά τους ἀπό τό σύνολο τῶν οἰκονομικῶν, ἰδεολογικῶν, πολιτικῶν καί εὐρύτερα κοινωνικῶν σχέσεων. Ἡ διαδικασία ἀναπαραγωγῆς τοῦ κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, ὅσο καί ἂν κυριαρχεῖται ἀπό τό πολιτικό στοιχεῖο, διαμορφώνει ἕνα ιδιαίτερο, σύνθετο καί ἀνομοιογενές ἐποικοδόμημα τό ὁποῖο κατανέμεται, ἀκριβῶς, στή ἀντικείμενα καί στίς ἀρμοδιότητες τῶν διαφόρων θεσμῶν καί ἰδρυμάτων. Ὁ ἐνιαῖος πολιτικός χαρακτήρας τῆς λειτουργίας αὐτῶν τῶν θεσμῶν καί ἰδρυμάτων ὑπόκειται ἀναγκαστικά στήν καταστατική διαφοροποίησή τους. Ἐτσι καί οἱ ἀτομικές ἐπιδιώξεις τῶν ἐκεῖ ἐνταγμένων διανοουμένων ὀφείλουν νά εἶναι ἀντίστοιχα διαφοροποιημένες. Ὁ ἠθοποιός ὀφείλει κατά κανόνα νά ἐπιδιώκει καλύτερους ρόλους καί ὁ τραγουδιστής ἢ ὁ συνθέτης ἐπιτυχίες, ὁ ἀνώνυμος δημοσιογράφος νά γίνει ἐπώνυμος καί ὁ ἐπώνυμος ἀρχισυντάκτης, ὁ λέκτορας νά προαχθεῖ σέ καθηγητή καί ὁ καθηγητής σέ πρύτανη, ἀκαδημαϊκό ἢ καί τά δύο, ἐνῶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ διανοούμενοι

ὀφείλουν, βέβαια, νά ἐπιδιώκουν νά γίνουν πλούσιοι καί διάσημοι. Ὁ πολιτικός χαρακτήρας τῆς λειτουργίας τῶν ἀντίστοιχων θεσμῶν καί ἰδρυμάτων ἀπλῶς ὑποβάλλει τήν προώθηση τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων αὐτῶν ὄχι σέ κάποια ἐξειδικευμένα ἀνά θεσμό ἢ ἴδρυμα κριτήρια ἀλλά στίς πολιτικές σχέσεις πού διέπουν αὐτή τή λειτουργία. Καθώς δέ τά κέντρα στά ὅποια ἀναφέρονται οἱ πολιτικές σχέσεις καί τά ὅποια διαμορφώνουν τούς ἀντίστοιχους συσχετισμούς δυνάμεων εἶναι σήμερα πολλά, πολύμορφα καί, παρά τά φαινόμενα, ἄρκετά ρευστά — κόμματα ἀλλά καί ἀντιμαχόμενες ὁμάδες ἢ ἡμιανεξάρτητα κέντρα ἐξουσίας στό ἐσωτερικό τῶν κομμάτων, παρατάξεις μέ σχετική πολιτική αὐτονομία, σύλλογοι καί συνδικάτα μέ διαφορετικά εἰδικά συμφέροντα κλπ. — ἡ βελτίστη διαδικασία προώθησης τῶν ἀτομικῶν ἐπιδιώξεων τοῦ κάθε διανοομένου εἶναι ἡ διαδικασία πού ἀναζητᾶ τή θέση τῆς εὐσταθέστερης δυνατῆς ἰσορροπίας ὡς πρός τό σύνολο τῶν συσχετιζόμενων πολιτικῶν δυνάμεων, ἡ διαδικασία πού βελτιστοποιεῖ σφαιρικά, δηλαδή ἰσότροπα ὡς πρός τό σύνολο τῶν ἀνταγωνιζόμενων πολιτικῶν κέντρων, τίς σχέσεις του μέ τά κέντρα αὐτά. Γιά νά προωθήσει τίς ἀτομικές του ἐπιδιώξεις ὁ διανοούμενος ὀφείλει νά βρίσκεται πάντοτε σέ κατάσταση συνεχοῦς πολιτικῆς ἐγρήγορσης καί διαρκοῦς πολιτικῆς διαθεσιμότητας. Ὁφείλει νά ὑπολογίζει τίς σχέσεις ἐξουσίας στό ἐσωτερικό τοῦ θεσμοῦ ἢ τοῦ ἰδρύματος ὅπου αὐτός εἶναι ἐνταγμένος, ὑλλά καί τούς συγκεκριμένους τρόπους μέ τούς ὁποίους αὐτές οἱ σχέσεις ἀρθρώνονται μέ ὀλόκληρο τό πλέγμα πολιτικῶν σχέσεων πού ὀρίζει τό ἐποικοδόμημα στό σύνολό του, ὀφείλει νά ἐκτιμᾷ τούς συσχετισμούς τῆς στιγμῆς ἀλλά καί νά προβλέπει τή δυναμική τους, ὀφείλει μέ βάση αὐτούς τούς ὑπολογισμούς, τίς ἐκτιμήσεις καί τίς προβλέψεις, νά καλλιεργεῖ καί νά ἱεραρχεῖ τίς σχέσεις του καί νά εἶναι πάντοτε ἔτοιμος νά διαπραγματευθεῖ, κατά τό δυνατόν μέ ὅλα ταυτόχρονα τά κέντρα, τούς ὄρους τῆς ἀξιοποίησής του ἀπό τά κέντρα αὐτά. Ἡ μοναδική λειτουργική ἀρχή πού διέπει τήν ἐνιαία κοινότητα τῶν ἐλλήνων διανοομένων μπορεῖ νά εἶναι πολύ ἀπλή κατά τή θεωρητική της διατύπωση, ἀλλά εἶναι ιδιαίτερα πολύπλοκη ὡς πρός τήν πρακτική ἐφαρμογή της. Ὁ Ἕλληνας διανοούμενος δέν χρειάζεται ἴσως νά εἶναι εἰδικός κάποιου συγκεκριμένου τομέα ἰδεῶν καί σίγουρα δέν ἀπαιτεῖται νά διατηρεῖ αὐτός τίς ἄριστες τῶν σχέσεων μέ τίς ἐκεῖ ἰδέες, σχέσεις ἰδεῶν καί θέσεις ἐπί ἰδεῶν. Ὁφείλει ὅμως νά εἶναι ἐξπέρ τῆς πρακτικῆς πολιτικῆς καί βαθύς γνώστης ὅλων αὐτῶν πού ἀφοροῦν τήν ἄσκησή της — ἀκόμη κι ἂν αὐτά εἶναι ἰδέες.

Ὅλες οἱ ἐπιμέρους ὀψεις τῆς λειτουργίας, ὅλες οἱ συγκεκριμένες ἐκδηλώσεις τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοομένων, πού συναντῶνται καθημερινά στήν πράξη καί διαπιστώνονται ἐμπειρικά, ὑπάγονται σχεδόν χωρίς ἐξαίρεση στή μοναδική ἀρχή πού διέπει τή λειτουργία αὐτῆς τῆς κοι-

νότητας, τήν ἀρχή τῆς σφαιρικῆς βελτιστοποίησης τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά μέλη της: ἡ ἀνυπαρξία εἰδικῶν κοινοτήτων καί ἡ ἀπουσία ἀντίστοιχου ἔργου πού δείχνουν, ἀκριβῶς, ὅτι ἡ κοινότητα δέν λειτουργεῖ μέσω τῆς παραγωγῆς του· ἡ πολλαπλή ἔνταξη τῶν διανοουμένων σέ διαφορετικούς θεσμούς καί ἰδρύματα καί ἡ συνακόλουθη διάχυσή τους μέσα σ' ὀλόκληρη τήν κοινότητα πού ἀποκαθιστοῦν τίς γνωριμίες, τίς σχέσεις καί τίς ἀμοιβαῖες δεσμεύσεις κάθε διανοουμένου, γνωριμίες, σχέσεις καί δεσμεύσεις τίς ὁποῖες προϋποθέτει ἡ προώθηση τῶν ἀτομικῶν του ἐπιδιώξεων καί οἱ ὁποῖες συγχρόνως ἐξασφαλίζουν τή συνοχή τῆς κοινότητας στό σύνολό της· ἡ σύγχυση ὅλων τῶν ἐπίσημων ἱεραρχιῶν, ἡ στήν πράξη κατάργησή τους καί ἡ ἀντικατάστασή τους ἀπό ἓνα πλέγμα παροχῆς ἀμοιβαίων διευκολύνσεων καί ἀλληλοεξυπηρητήσεων ὅπου οἱ δεσμοί συγγενείας ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας συνεχίζουν νά ἀποτελοῦν θεμελιῶδες συστατικό τους στοιχεῖο· ἡ συνακόλουθη ἀναγωγή κάθε μέλους τῆς κοινότητας στόν κόμβο ἑνός δικτύου σχέσεων σχετικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, τήν ὁποία ἐξουσία αὐτός μπορεῖ νά διαπραγματεύεται· ὁ πολιτικός κατά βάσιν χαρακτήρας ὅλων τῶν διαδικασιῶν ἐκλογῆς, προαγωγῆς καί ἐν γένει ἀπονομῆς διακρίσεων καί ἡ σφαιρικότητα τῶν ἀντίστοιχων κριτηρίων· ἡ σιωπή πού συνοδεύει ὅ,τι τυχόν παράγεται ἐπιτόπου, ἀφοῦ κάθε κρίση, θετική ἢ ἀρνητική, διαταράσσει τή θέση ὅπου ἰσορροπεῖ τόσο ὁ κρίνων ὅσο καί ὁ κρινόμενος· ὁ ἀνυπόκριτος θαυμασμός γιά ὅ,τι ἔχει ἤδη κριθεῖ θετικά ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς χώρας, ὑπό τόν ὄρο βέβαια πάντοτε ὅτι ἡ ἔκφραση ἑνός τέτοιου θαυμασμοῦ δέν διακυβεύει τήν κατεστημένη ἰσορροπία τοῦ ὁμιλοῦντος· ἡ προληπτική λογοκρισία, δηλαδή ἡ θετικά ἢ ἀρνητικά ἐκφραζόμενη προσωπική ἰδιοτέλεια, στήν ὁποία ὑπόκειται κάθε δημόσια κριτική ὅταν ἡ διατύπωσή της εἶναι ὑποχρεωτική γιά νά διατηρήσουν ὅσοι τήν ἀσκοῦν τή θέση ἰσορροπίας πού κατέχουν· ἡ εὐθεία ἀναγωγή κάθε τυχόν ἰδεολογικῆς ἢ θεωρητικῆς ἀντιπαράθεσης σέ προσωπική διένεξη, ἀφοῦ οἱ ἀντιπαραθέσεις οὐσιαστικά δέν ἀφοροῦν ἰδέες ἀλλά θέσεις ἰσορροπίας· ἡ αὐτονόμηση τῆς ὑπογραφῆς ἑνός κειμένου ἀπό τό περιεχόμενό του, ἀφοῦ ἀρκεῖ ἡ γνώση τοῦ ὑπογράφοντος γιά νά ἐκτιμηθεῖ, τουλάχιστον καταρχήν, ἡ σημασία τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου γιά τή διαμόρφωση τῶν συναφῶν συσχετισμῶν εἶναι μερικές μόνο, τυχαῖα περίπου διαλεγμένες, ἐκφάνσεις τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων καί ἄλλες τόσες ἐμπειρικές ἐπιβεβαιώσεις ὅτι ὄντως μία εἶναι ἡ ἀρχή πού διέπει τή λειτουργία αὐτῆς τῆς κοινότητας, ἡ ἀρχή τῆς σφαιρικῆς βελτιστοποίησης τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά μέλη της.

Τά παραπάνω καθιστοῦν πλέον ἐντελῶς διαυγή καί τήν ἀναγνωστική δραστηριότητα τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων. Ἡ ἀρχή τῆς σφαιρικῆς βελτιστοποίησης τῶν σχέσεων στά πλαίσιά της ἐπιβάλλει νά ἐπιλέγονται πρός ἀνάγνωσιν μόνον τά ἔργα ἐκεῖνα πού ἐδραιώνουν τίς θέσεις

ἰσορροπίας καί βελτιώνουν τίς διαπραγματευτικές δυνατότητες, μόνον τά ἔργα πού διευκολύνουν τίς δοσοληψίες καί καθιστοῦν σφαιρικότερα τά μέτωπα τῶν σχέσεων. Καί ὅπου, βέβαια, ἀνάλογα προσδιορίζεται καί ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο διαβάζονται τά ἔτσι ἐπιλεγμένα ἔργα. Τά βιβλία δέν διαβάζονται στό σύνολο τῶν προϋποθέσεων καί τῶν ὄρων συγγραφῆς τους γιά νά κατανοηθοῦν ἤ, ἔστω, ἀπλῶς γιά νά καταναλωθοῦν. Ἀπό αὐτά διαβάζεται μόνον ὅ,τι, ὅπως καί ὅσο συνιστᾷ ἐπένδυση ἀμέσου ἀποδόσεως ὡς πρός τό καθημερινό δοῦναι καί λαβεῖν τῆς κοινότητος, δηλαδή ἐπένδυση ἢ ὁποῖα ὑπολογίζεται νά ἀποφέρει συγκριτικά πλεονεκτήματα κατά τή διαμόρφωση τῶν ἐκεῖ συσχετισμῶν. Ἡ ἀναγνωστική δραστηριότητα τῆς κοινότητος τῶν ἐλλήνων διανοουμένων, ὅπως ἄλλωστε καί κάθε ἄλλη διάσταση αὐτῆς τῆς δραστηριότητος, εἶναι δραστηριότητα εὐθέως πολιτική, μέ τό νόημα πού ἀποδίδει στόν ὄρο ὁ μηχανισμός πού ὀρίζει κοινωνικά αὐτή τήν κοινότητα καί ἡ μοναδική ἀρχή πού διέπει τή λειτουργία της.

Τό γεγονός ὅτι τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν διαβάστηκε δέν μπορεῖ λοιπόν, σύμφωνα μέ τά παραπάνω, παρά νά σημαίνει ὅτι αὐτό δέν εἶχε τή δυνατότητα, τουλάχιστον μέχρι σήμερα, νά συμβάλλει στή βελτίωση τῶν διαπραγματευτικῶν ἱκανοτήτων, στήν ἐδραίωση τῶν θέσεων ἰσορροπίας ἢ στή σφαιρικοποίηση τῶν σχέσεων στά πλαίσια τῆς κοινότητος τῶν ἐλλήνων διανοουμένων. Τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* ἔμεινε στά ἀζήτητα γιατί δέν τό ἀποζήτησε ἢ διαμόρφωση κανενός συσχετισμοῦ. Καί αὐτό ὀφείλεται, κατά κύριο λόγο, στό ἴδιο τό βιβλίο.

Τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* ὑποχρεώνει, ὅπως εἶπαμε, σέ μιᾶ ἀνάγνωση ἐπικίνδυνη, σέ μιᾶ ἀνάγνωση ἢ ὁποῖα τείνει ἀδιάκοπα νά ἐκθέσει αὐτόν πού τήν ἀναλαμβάνει στήν ἀνελέητη κριτική τόσο τοῦ ἴδιου τοῦ Feyerabend³⁰ ὅσο καί τοῦ προηγούμενου ἢ τοῦ ἐπόμενου ἀναγνώστη. Ὁ Feyerabend εἶναι “ταυτόχρονα” τόσο φιλελεύθερος ἐμπειριστής³¹ καί γνήσιος συνεχιστής τοῦ δρόμου πού ἄνοιξε ὁ Popper³² ὅσο καί “ὁ ἀγαπημένος ἀναρχικός τῆς νέας ἀριστερᾶς”³³. Μόνον πού τά διάφορα στρατόπεδα δέν ἐρίζουν γιά τόν προσεταιρισμό του ἀλλά γιά τό ποιό πρῶτο θά ρίξει τό λίθο τοῦ ἀναθέματος καί ποιό θά τόν ἀποκηρύξει μετά μεγαλυτέρας βδελυγμίας. Ὁ Feyerabend, δηλαδή, ὄχι μόνο δέν κατατάσσεται εὐκολα καί δέν υἱοθετεῖται ἀνώδυνα, ἀλλά ὁ ἴδιος διαφεύγει διαρκῶς ἀπ’ ὅλες τίς προσπάθειες νά ἐντοπισθεῖ τό θεωρητικό του στίγμα καί ἀπογοητεύει προκαταβολικά τούς ἐνδεχόμενους ὑποψήφιους ὑποστηρικτές του. Τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν μπορεῖ νά διαβαστεῖ πραγματικά παρά μέσα σέ ὀλόκληρο τό πλέγμα τῶν θεωρητικῶν, ἱστορικῶν καί κοινωνικῶν του προϋποθέσεων, μέ τό σύνολο τῶν ἀναφορῶν καί τῶν παραπομπῶν του, μέ τήν ἐπίγνωση τῶν σχημάτων τῆς ρητορείας του, μέσα ἀπ’ ὅσα θέτουν ἢ ἀποκαλύπτουν οἱ ἀντίπαλες ἀναγνώσεις τίς ὁποῖες αὐτό καταρχήν ἐπιδέχεται, ὄχι μόνο μέσα ἀπό

τά ρητά επιχειρήματά του, αλλά και μέ ὅσα αὐτό γράφει κάτω ἀπ' τὶς γραμμές καὶ ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς λέξεις του. Τὸ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* ἀπαιτεῖ ἀνάγνωση δύσκολη, ἀνάγνωση κυριολεκτικά ἐπαγγελματική ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἀνάγνωση εὐέλικτη, ἀνάγνωση ψύχραιμη καὶ εὐφρόσυνη, ἀνάγνωση ἀποστασιοποιημένη. Ἡ οὐσιαστική ἀνάγνωση τοῦ *Ἐνάντια στη Μέθοδο*, ἐξαναγκάζοντας αὐτόν πού τὴν ἀναλαμβάνει νὰ διαλεχθεῖ, κυριολεκτικά, ἐπὶ ἰδεῶν, ἀντιβαίνει ρητὰ στὶς ἴδιες τὶς καταστατικές ἀρχές τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων, ἐνῶ συγχρόνως, γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους, τὸ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* πολὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ γίνεῖ, ἔστω καὶ ἐν μέρει, ἀντικείμενο ἰδιοποίησης καὶ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἀτιμώρητα γιὰ τὴν ἐνίσχυση κάποιας θέσης ἰσορροπίας ἢ γιὰ τὴ σφαιρικοποίηση ἐνὸς συνόλου σχέσεων. Ἔτσι, τὸ μπόλιασμα τοῦ "διαλόγου" περὶ Ἐπιστήμης πού ἀκολούθησε τὴν ἐλληνικὴ ἔκδοση τοῦ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* ἀκόμη καὶ μὲ μικρὲς δόσεις ρητῆς φεγεραμπεντιανῆς ἐπιχειρηματολογίας θὰ καθιστοῦσε ἰδιαίτερα εὐάλωτο αὐτόν πού θὰ τὸν ἀποτολμοῦσε. Ὁ ἀντίπαλος θὰ μποροῦσε νὰ μπεῖ στὸ παιχνίδι καὶ νὰ χρησιμοποιήσει καὶ αὐτὸς τὸν Feyerabend πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση ἐξαναγκάζοντας τὸν συνομιλητὴ του νὰ διαβάσει πραγματικά τὸ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* καὶ ὑποχρεώνοντας τελικὰ ὀλόκληρη τὴν κοινότητα νὰ ἀρνηθεῖ τὶς ἀρχές της καὶ νὰ συμμετάσχει ἢ ἔστω νὰ παρακολουθήσει ἕναν πραγματικὸ διάλογο ἰδεῶν. Καθὼς ὅμως κάθε μέλος τῆς κοινότητας ὀφείλει νὰ ὑπερασπίζεται καὶ νὰ προστατεύει τὶς κοινὲς ἀρχές καὶ τὸ συλλογικὸ συμφέρον, τὸ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* δὲν μποροῦσε παρά νὰ ἀπουσιάσει ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ φεγεραμπεντιανοῦ τύπου συγκυρία πού ζήσαμε τοὺς μῆνες πού πέρασαν.

Ἄλλὰ τὸ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* δὲν διαβάστηκε καὶ γιὰ ἕναν ἀκόμη, δευτερεύοντα αὐτόν, λόγο. Ἄν ὁ κύριος λόγος ὀφείλεται, ὅπως μόλις δείξαμε, στὸ ἴδιο τὸ βιβλίο, ὁ δευτερεύων ἀναφέρεται στὴν ἀνυπαρξία, οὐσιαστικά μέχρι σήμερα, ὁποιουδήποτε, ἔστω καὶ ἐμβρυακοῦ, θεσμοῦ μὲ ὀνομαστικὸ, τουλάχιστον, ἀντικείμενο τὴν ἐπιστημολογία καὶ τὴ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης. Τοὺς κυριότερους συναφεῖς κόμβους τοῦ δικτύου σχέσεων ἐξουσίας πού ὀρίζει τὴν κοινότητα τῶν ἐλλήνων διανοουμένων ἐξακολουθεῖ σταθερά νὰ κατέχει, ἕνας δοξαστικὸς τῶν Μεγάλων Ἀνδρῶν φιλοσοφίζων ἢ φιλοσοφικότερος λόγος, ἐνῶ τὸ ὄνομα καὶ οἱ ἰδιαίτεροι τίτλοι τῆς ἐπιστημολογίας ὑπόκεινται βασικά στὴ διαχείριση μιᾶς ἐκλαϊκευτικῆς, ἀνὸχι λαϊκίζουσας, ἀπλῶς αὐτοεπιβεβαιωτικῆς πρακτικῆς. Βέβαια, ἡ ἔκδοση τοῦ ἴδιου τοῦ *Ἐνάντια στη Μέθοδο* καὶ μερικῶν ἀκόμη βιβλίων, κάποιες ἐκδηλώσεις ἢ δημόσιες συζητήσεις, ὀρισμένα ἄρθρα, βιβλιοκρισίες, διαλέξεις, σεμινάρια καὶ μαθήματα, οἱ λίγες, δηλαδή, ἐρασιτεχνικὲς ἢ ἡμιεπαγγελματικές προσπάθειες πού ἀνέλαβαν τελευταῖα κάποιοι διανοούμενοι ἐνταγμένοι σὲ θεσμούς ἢ ἰδρύματα μὲ ἐνίοτε παρεμφερή, ἀλλὰ συχνότερα ἄσχετα

ἀντικείμενα, ἔχουν ἀρχίσει νά ταράζουν κάποιες κατεστημένες ἰσορροπίες καί νά διαδίδουν τήν ὑπόψια ὅτι ἡ ἐπιστημολογία καί ἡ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης ὄντως συνιστοῦν σήμερα ἕναν διακεκριμένο θεσμό. Οἱ προσπάθειες, ὅμως, αὐτές δέν ἔχουν κατορθώσει (ἀκόμη;) νά ὑποκαταστήσουν τά ιδιαίτερα δικαιώματα τῆς ἐπιστημολογίας καί τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης μέσα στά πλαίσια τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων, νά ἰδρῦσουν πραγματικά τό θεσμό καί νά ἐγγράψουν τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* στούς συσχετισμούς πού διαμορφώνονται ἐκεῖ, συνιστώντας ἔτσι τήν ἐλάχιστη, ἐπαγγελματικοῦ χαρακτήρα, προϋπόθεση ὥστε τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* νά διαβαστεῖ. Καί ὄχι μόνον αὐτό. Οἱ προσπάθειες νά ἰδρυθεῖ ὁ θεσμός, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς προθέσεις τους ἢ τήν ὅποια ποιότητά τους, ὡς προσπάθειες εἰσαγωγῆς ἑνός νέου ἀντικειμένου στά πλαίσια τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων, ἦταν καί εἶναι καταστατικά ὑποχρεωμένες νά ὑποβληθοῦν ἐπιτυχῶς στίς εἰδικές δοκιμασίες πού προβλέπει γιά κάθε τέτοια νέα εἰσαγωγή ἡ ἀρχή πού διέπει τή λειτουργία αὐτῆς τῆς κοινότητας. Καί αὐτό σημαίνει ὅτι, γιά νά γίνουν θεσμός, ἡ ἐπιστημολογία καί ἡ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης ὀφείλουν πρῶτα νά γίνουν μόδα καί νά θεωρηθοῦν πανάκεια, γιά νά καταλάβουν τή θέση τους πρέπει νά ἀποκτήσουν διαπραγματευτική δύναμη, νά συνάψουν συμμαχίες, νά ὑποστρίψουν πρὸς ὀρισμένες κατευθύνσεις τήν κριτική τους καί νά τήν ὀξύνουν πρὸς κάποιες ἄλλες, νά ἐξελιχθοῦν, μέ δύο λόγια, σέ μέτοχο τῶν συσχετισμῶν δυνάμεων καί παράγοντα τῶν διαδικασιῶν σφαιρικῆς βελτιστοποίησης τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στά μέλη τῆς κοινότητας τῶν ἐλλήνων διανοουμένων. Καί αὐτές οἱ ἀνεξάρτητες ἀπ' ὅλες τίς προθέσεις ἀντικειμενικά καθοριζόμενες νομοτέλειες δέν μποροῦν, βέβαια, παρά νά ὑπονομεύουν τό οὐσιαστικό περιεχόμενο καί τίς ὁμόλογες πρὸς τίς προϋποθέσεις προοπτικές τῶν ἰδίων τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν, ἀλλά καί νά ἀναστέλλουν ταυτόχρονα τή συγκρότηση τῶν ιδιαίτερα ἀπαιτητικῶν, ὅπως εἶπαμε, προϋποθέσεων γιά τήν οὐσιαστική ἀνάγνωση τοῦ ἰδίου τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο*. Ἔτσι, π.χ., ἡ ἀπουσία ὁποιοδήποτε κριτικοῦ διαλόγου ὡς πρὸς τήν ἐπιλογή τῶν Ἐκδόσεων "Σύγχρονα Θέματα" νά παρουσιάσουν τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* στό ἐλληνικό κοινό, πρὶν ἐμφανιστοῦν ἐδῶ τά κυριότερα, τουλάχιστον, ἀπό τά ἔργα στά ὅποια αὐτό γράφηκε γιά νά ἀπαντήσῃ, ὑποθήκευσε, πιστεύω, ἀπό μιᾶ ἀκόμη μεριά τήν οὐσιαστικὴ ἀναγνωσιμότητά του. Δηλαδή, τελικά, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν διαβάστηκε ὄχι μόνον γιατί δέν ἐγκαλοῦσε τήν ἀνάγνωσή του ἢ διαμόρφωση κανενός συσχετισμοῦ ἀλλά καί γιατί οἱ ἴδιοι οἱ φορεῖς τῆς ἀναγνωσιμότητάς του ἦταν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναγκασμένοι νά ἀναιροῦν στήν πράξη τίς οὐσιαστικές προϋποθέσεις αὐτῆς τῆς ἀνάγνωσης. Μέ μιᾶ κουβέντα, τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* δέν διαβάστηκε γιατί δέν ὑπῆρχε ἀπολύτως κανένας λόγος νά διαβαστεῖ.

Ἡ συνείδηση τῶν νομοτελειῶν πού διέπουν τήν ἴδρυση ἑνός νέου θεσμοῦ δέν συνιστᾶ συνθήκη παράδοσης ἄνευ ὄρων καί δέν ἐπικυρώνει κάποια ἀντίστοιχη πράξη ὑποταγῆς. Ἡ γνώση μπορεῖ πάντοτε νά γίνει μέσο ἐλέγχου τοῦ ἀντικειμένου της καί προϋπόθεση γιά τήν ἀλλαγὴ του. Ἐτσι, ὑπό τούς ὄρους πού λειτουργεῖ σήμερα ἡ κοινότητα τῶν ἐλλήνων διανοουμένων, ἡ σύσταση τῆς ἐπιστημολογίας καί τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐπιστήμης σέ ιδιαίτερο θεσμό μπορεῖ μὲν πράγματι νά συνεπάγεται τήν ἀναγωγή τους σέ διακεκριμένο ἐκεῖ πόλο ἐξουσίας, ἀλλά τὸ ἐρώτημα τῆς ποιότητας αὐτῆς τῆς ἐξουσίας ἐξακολουθεῖ νά παραμένει ἀκόμη σήμερα ἀνοιχτό. Ἄν ὁ νέος αὐτός θεσμός δέν διαπραγματευθεῖ τήν προσωπική ιδιοτροπία, δηλαδή τὸν ἔρωτα ὁ ὁποῖος συνιστᾶ σήμερα τήν ἐνασχόληση μὲ τὰ σχετικά ζητήματα, ἀλλά ἐδράσει ἐκεῖ τήν πρακτικὴ του, ἂν οἱ ιδέες πού μιὰ τέτοια ιδιότροπη πρακτικὴ στρατεύει καί ἐπεξεργάζεται ἀρθρώσουν, αὐτές, τίς σχέσεις στό ἐσωτερικό του, δεσμεύσουν, αὐτές, αὐτὴ τήν πρακτικὴ καί διαμορφώσουν, αὐτές καί πάλι, τὸ πλαίσιο κριτικῆς καί τὰ κριτήρια τοῦ ἔργου πού αὐτὴ ἢ πρακτικὴ παράγει, ἂν ἡ πολιτικὴ πού ὁ θεσμός ἀσκεῖ, ὅπως ὀφείλει, καί οἱ συσχετισμοὶ πού διαμορφώνει δέν ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ Κράτος καί δέν ὑπαγορεύονται ἀπὸ τίς ιδιοτέλειες καί τίς σκοπιμότητες τῶν σχέσεων μαζί του, ἂν, ἀντίθετα, ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀντλεῖ τὴ δύναμή της ἀπὸ τίς σχέσεις της μὲ τὸ κοινωνικὸ σῶμα, τίς ἀντιθέσεις καί τὰ ρεύματα πού τὸ διατρέχουν, τότε ἐνδέχεται πραγματικὰ νά παραστοῦμε μάρτυρες τῆς ἴδρυσης ἑνός ἄλλης ποιότητας θεσμοῦ, ἑνός θεσμοῦ ὁ ὁποῖος θά ἔχει ἐπιπλέον τὴ δυνατότητα νά συμβάλλει, βέβαια μόνον ἔμμεσα, καί στὴ διαμόρφωση καί μιᾶς ἄλλης, συνολικῆς πλέον, πολιτικῆς.

Ἡ προοπτικὴ τῆς οὐσιαστικῆς ἀνάγνωσης τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* ἀπὸ τήν ἴδρυση ἑνός τέτοιου θεσμοῦ ἐξαρτᾶται. Σήμερα μάλιστα, μέσα στίς συνθήκες ὅπου κυριαρχεῖ αὐτάρεσκα μιὰ ἐνιαία τεχνοκρατία μὲ διαφορετικά, ὡστόσο, πολιτικὰ ἐνδύματα, σήμερα πού ἡ τεχνοκρατία αὐτὴ σφετερίζεται μὲ ἔπαρση καί χωρὶς αἰδῶ τὸ ὄνομα τῆς ἐπιστήμης γιά νά ἀποδώσει τούς ἀνάλογους τίτλους μόνον σέ ὅτι ἐξασφαλίζει τὴ δική της ἀναπαραγωγή, δυσφημώντας ἔτσι ἀνεπανόρθωτα τὸν ἀπελευθερωτικὸ χαρακτήρα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καί σπρώχνοντας τούς ἀνθρώπους στὴν ἀγκαλιά τοῦ ἱρασιοναλισμοῦ, σήμερα ἡ πραγματοποίησις αὐτῆς τῆς προοπτικῆς, ἢ οὐσιαστικῆς ἀνάγνωσης τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* καθίσταται περισσότερο ἀπὸ ἐπείγουσα. Καί αὐτὸ γιὰ μιὰ τέτοια ἀνάγνωση εἶναι ὑποχρεωμένη, παρά τὰ φαινόμενα, νά ἀναγνωρίσει στό ἔργο τοῦ Feysabend ὄχι τὴν ἀμετάκλητη, δῆθεν, καταδίκη τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἐγκώμιο τῆς ἀναρχίας καί τὴν ἀποθέωσις τοῦ ἀνορθολογισμοῦ, ἀλλὰ ἀπλὰ καί μόνον τὴ σφιχτοπλεγμένη ὅσο καί προκλητικὴ ὀργάνωση μιᾶς ιδιαίτερα σοβαρῆς καί πολλαπλῆς ἐνημερωμένης ἐπιχειρηματολογίας πού ἀναφέρεται στὰ ὄρια τῶν ἐπιστημῶν καί στοὺς

δρους ἀξιολόγησης τοῦ ἐπιστημονικοῦ φαινομένου. Ἐνας ὀδηγός ἀνάγνωσης τοῦ Ἐνάντια στή Μέθοδο, συνεπῆς μέ τό βιβλίο καί μέ ἐπίγνωση τῶν ἰδεολογικῶν συσχετισμῶν τῆς συγκυρίας ὅπου ἐγγράφεται ἡ ἐλληνική ἔκδοσή του, τό περιεχόμενο καί τούς τρόπους ὀργάνωσης αὐτῆς τῆς ἐπιχειρηματολογίας ὄφειλε, ἀκριβῶς, νά ἔχει ὡς ἀντικείμενο. Αὐτό ὅμως καθίσταται πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων ἓνα ἄλλο θέμα.

Σημειώσεις

1. Paul Feyerabend, Ἐνάντια στή Μέθοδο. Ἐκδόσεις Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983.

2. Ὁ.π. σ. 28.

3. Ὁ.π.

4. Κυρίως τό Paul Feyerabend, *Science in a Free Society*, Verso Edition, 1982, τό ὁποῖο ἀποτελεῖ εὐθεία προέκταση τοῦ Ἐνάντια στή Μέθοδο. Ἐδῶ ὁ συγγραφέας διευκρινίζει καί ἀναπτύσσει περισσότερο ὀρισμένα σημεῖα ἀπό τό Ἐνάντια στή Μέθοδο καί συγκεντρώνει τίς ἀπαντήσεις του στίς κυριότερες κριτικές τῶν ὁποίων αὐτό ὑπῆρξε ἀντικείμενο.

5. “Εἴμαστε λοιπόν ἀναγκασμένοι νά θέσουμε τό ἐρώτημα τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐπιστήμης. Μιά ἐξέταση ἀποκαλύπτει ὅτι ἐπιστήμη καί μύθος ἐπικαλύπτονται κατά πολλούς τρόπους. . .”. Ἐνάντια στή Μέθοδο, ὁ.π., σ. 355. Βλέπε ἀκόμη ὀλόκληρο τό Κεφ. 17, σσ. 267 - 350.

6. “Πρέπει [ὁ ἐπιστήμονας] νά συγκρίνει τίς ἰδέες μᾶλλον μέ ἄλλες ἰδέες παρά μέ τήν ἐμπειρία [. . .]. Προχωρώντας μ’ αὐτόν τόν τρόπο θά διατηρήσει ἀκόμη καί τίς θεωρίες γιά τόν ἄνθρωπο καί γιά τόν κόσμο πού βρίσκονται στή Γένεση ἢ στόν Ποιμάνδρη [. . .]. Ἐνδέχεται τότε νά ἀνακαλύψει ὅτι ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης δέν εἶναι τόσο καλή ὅσο γενικά ὑποτίθεται καί ὅτι πρέπει νά συμπληρωθεῖ ἢ καί νά ἀντικατασταθεῖ τελείως ἀπό μιᾶ βελτιωμένη ἔκδοση τῆς Γένεσης.” Ἐνάντια στή Μέθοδο, ὁ.π., σ. 61. “Ἡ ἀκόμη “Ὁ ἐπιστήμονας πού ἐνδιαφέρεται γιά τό μέγιστο ἐμπειρικό περιεχόμενο, καί θέλει νά κατανοήσει ὅσο γίνεται περισσότερες πλευρές τῆς θεωρίας του, θά πρέπει νά υἱοθετήσῃ μιᾶ μεθοδολογία πού νά ἀποδέχεται πολλαπλότητα ἀπόψεων [. . .]. Ὅσο γιά τίς ἐναλλακτικές θεωρίες, πού χρειάζονται γιά νά διατηρηθεῖ ζωντανός ὁ ἀνταγωνισμός μποροῦν νά ἀντληθοῦν [. . .] ἀπό ὅπουδήποτε· ἀπό ἀρχαίους μύθους καί σύγχρονες προκαταλήψεις· ἀπό ἐμπεριστατωμένες μελέτες εἰδικῶν καί φαντασιώσεις παλαβῶν.” Ἐνάντια στή Μέθοδο, ὁ.π., σσ. 80 - 81.

7. Ὁλόκληρο τό Ἐνάντια στή Μέθοδο εἶναι γραμμένο γιά νά δείξει ὅτι ἡ Ἐπιστήμη εἶναι ἀπλῶς ἓνας τρόπος θεώρησης τῆς πραγματικότητας ἀνάμεσα σέ ἄλλους, ὄχι κατανάγκη ὁ καλύτερος.

8. *Science in a Free Society*, ὁ.π., σσ. 76 - 79.
 9. *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ὁ.π., σσ. 82 - 83.
 10. *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ὁ.π., σσ. 84 - 87.
 11. “Ἡ μόνη ἀρχή πού δέν ἀναχαιτίζει τήν πρόοδο εἶναι ἡ ἀρχή: ὅλα ἐπιτρέπονται.” *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ὁ.π., σ. 54. Ἡ μεθοδολογική αὐτή “ἀρχή”, πού συνοψίζει τήν προσέγγιση τοῦ Feyerabend στό ἐπιστημονικό φαινόμενο, ὑποβαστάζει τόσο τό *Ἐνάντια στή Μέθοδο* ὅσο καί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ μεταγενέστερου ἔργου τοῦ Feyerabend.
 12. Δύο ἐξαιρέσεις πού ἐπιβεβαιώνουν τόν κανόνα: Ἡ σύντομη ἀλλά περιεκτική συσχέτιση τῶν ἀπόψεων τοῦ Feyerabend μέ αὐτές τοῦ Kuhn καί τοῦ Popper ὡς πρός ὅσα συνιστοῦν τήν ἐπιστημονική πρόοδο ἀπό τόν Ἄρη Κουτοῦγκο (“Ὁ μεθοδολογικός πλουραλισμός ὡς ρεαλιστική βάση γιά τήν ἐπιστημονική πρόοδο”, *Διαβάζω*, 77, σσ. 42 - 44) καί ἡ νηφάλια ἀναλυτική παρουσίαση τοῦ *Ἐνάντια στή Μέθοδο* ἀπό τή Γραμματική Ἀλατζόγλου - Θέμελη (*Ὁ Πολίτης*, 64 - 65, σσ. 120 - 125).
 13. Ἑλληνική μετάφραση: *Ἐκδόσεις Σύγχρονα Θέματα*, Θεσσαλονίκη 1981.
 14. Οἱ εἰσηγήσεις στό συμπόσιο αὐτό ἐκδόθηκαν στόν τόμο: Imre Lakatos and Alan Musgrave (eds.), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, 1978.
 15. *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ὁ.π., σ. 36.
 16. I. Lakatos, “Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes”, Imre Lakatos and Alan Musgrave (eds.), *Criticism. . .*, ὁ.π., σσ. 91 - 196.
 17. *Ἐνάντια στή Μέθοδο*, ὁ.π., Κεφ. 16, σσ. 225 - 275.
 18. “A: Τί ἔχεις ἐναντίον τοῦ κριτικοῦ ὀρθολογισμοῦ;
B: Τοῦ κριτικοῦ ὀρθολογισμοῦ;
A: Ναί, τοῦ κριτικοῦ ὀρθολογισμοῦ, τῆς φιλοσοφίας τοῦ Popper.
B: Δέν ἤξερα ὅτι ὁ Popper εἶχε φιλοσοφία. [. . .]
B: [. . .] ἐνῶ θεωρῶ τόν Wittgenstein ἕναν ἀπό τούς μεγάλους φιλοσόφους τοῦ 20ου αἰώνα. . .
A: Μεγαλύτερο ἀπό τόν Popper;
B: Ὁ Popper δέν εἶναι φιλόσοφος, εἶναι δημοδιδάσκαλος — γι’ αὐτό τόν ἀγαπᾶνε τόσο στή Γερμανία [. . .].”
- Paul Feyerabend, “Dialogue on Method”, Gerard Radnitzky and Gunnar Anderson (eds.), *The Structure and Development of Science*, D. Reidel Publishing Company, 1979, σσ. 63 - 64.
19. Ἀπό τόν Βασίλη Κάλφα στήν ἐξαιρετική εἰσαγωγή του στήν ἐλληνική ἐκδοση τῆς *Δομῆς τῶν Ἐπιστημονικῶν Ἐπαναστάσεων*, ὁ.π.
 20. Βλέπε, γιά παράδειγμα, J. C. Eccles “The World of Objective Know-

ledge", Paul A. Schilpp (ed.), *The Philosophy of Karl Popper*, La Salle, 1944, σσ. 349 - 370. Στόν Eccles ἀπονειμήθηκε τό βραβεῖο Νόμπελ Ἰατρικῆς καί Φυσιολογίας, τό 1963.

21. Βλέπε γιά παράδειγμα, τήν εἰσήγηση τοῦ T. S. Kuhn στό παραπάνω συμπόσιο τοῦ LSE: Thomas S. Kuhn, "Logic of Discovery or Psychology of Research?", Imre Lakatos and Alan Musgrave (eds.), *Criticism, . . .* ὅ.π., σσ. 1 - 23. Στό κείμενο αὐτό ὁ Kuhn ἀναγνωρίζει τίς ὀφειλές του στόν Popper καί διερευνᾷ τίς διαφωνίες μαζί του.

22. Paul Feyerabend, *Science in a Free Society*, ὅ.π., σ. 154. Βλέπε David Stove, *Popper and after*, Pergamon Press, 1982. Ὁ Stove ἐργάζεται στό Πανεπιστήμιο τοῦ Sydney τῆς Αὐστραλίας.

23. Βλέπε Κωνσταντῖνος Τσουκαλᾶς, *Ἐξάρτηση καί ἀναπαραγωγή*, Θεμέλιο, 1977, καί Κωνσταντῖνος Τσουκαλᾶς, *Κοινωνική Ἀνάπτυξη καί Κράτος*, Θεμέλιο, 1981.

24. Παντελῆς Νικολακόπουλος, "Κρεῖττον τὸ σιωπᾶν ἢ μὴ τι κρεῖττον τοῦ σιωπᾶν ἔχειν εἰπεῖν", *Σύγχρονα Θέματα*, 19, σσ. 8 - 9.

25. Παντελῆς Μπασάκος, "Φιλοσοφία, Θεολογία, κοινοτοπία", *Ὁ Πολίτης*, 63, σσ. 21 - 25.

26. Ἡ ἀρχή αὐτή θά μπορούσε νά ἀποδοθεῖ ἀγγλικά ὡς "Principle of spherical (or isotropic) optimization", γιά νά παραπέμψει ἔτσι ρητά στό λεξιλόγιο καί στό ἐννοιολογικό πλαίσιο τῆς Ἐπιχειρησιακῆς Ἐρευνας (Operation Research). Καί τοῦτο γιὰ αὐτό τό λεξιλόγιο καί αὐτό τό ἐννοιολογικό πλαίσιο προσφέρονται ἀρκετά καλά, ὅπως ἔμμεσα θά φανεῖ παρακάτω, γιά τήν περιγραφή τῆς λειτουργίας τῆς κοινότητας τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων.

27. "Τό βασικό πρόβλημα τῆς σχέσης Κράτους-κοινωνίας [. . .] ὀριοθετεῖται ἀπό τόν ἐντελῶς ἰδιαίτερο ἱστορικό ρόλο τοῦ Κράτους σάν ἀποφασιστικοῦ καί ἀυτόνομου παράγοντα διαμόρφωσης τῶν κοινωνικῶν καί οικονομικῶν μεγεθῶν.", Κ. Τσουκαλᾶς, *Κοινωνική Ἀνάπτυξη καί Κράτος*, ὅ.π., σ. 19 (ὑπογραμμίζω ἐγώ). Ἄν καί οἱ ἐργασίες τοῦ Τσουκαλᾶ ἀναφέρονται σέ μιά προηγούμενη περίοδο τῆς Νεοελληνικῆς ἱστορίας, τά συμπεράσματά τους ἐξακολουθοῦν, πιστεύω, *mutatis mutandis*, νά ἰσχύουν.

28. Εἶναι ἀλήθεια πὼς κατά καιροὺς ὑπῆρξαν ἀπόπειρες καί ἀναπτύχθηκαν προσπάθειες νά τιθασευθεῖ ὁ μηχανισμός αὐτός καί νά δημιουργηθοῦν αὐτοτελεῖς θεσμοὶ οἱ ὁποῖοι δέν θά ὑπάγονταν στή δράση του. Ὡστόσο σέ κάθε περίπτωση ὁ μηχανισμός ἀπέδειξε τήν ἀντοχή του καί ἐπιβεβαίωσε τή διαχρονική ἰσχύ καί σταθερότητά του. Οἱ νέοι θεσμοὶ ἀπορροφήθηκαν στοὺς κόλπους του καί ἐνοποιήθηκαν ἐκεῖ μέ τούς ὑπόλοιπους, πολλαπλασιάζοντας ἐνδεχομένως τά ὀνομαστικά ἀντικείμενα τῆς κοινότητας τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων ἀλλά διατηρώντας πάντοτε τόν ἐνιαῖα πολιτικό

καί συνακόλουθα ὁμοιογενή χαρακτήρα τοῦ οὐσιαστικοῦ της ἀντικειμένου.

29. Βλέπε γιά παράδειγμα, Μ. Γεράλη, Γ. Μοροπούλου, Α. Μπαλιᾶς, “Γιά τό Πανεπιστήμιο, γιά τήν ἀριστερά, σήμερα”, *Ἄπολιτης*, 39, σσ. 13 - 23.

30. Βλέπε τίς σαρωτικές ἀπαντήσεις τοῦ Feyerabend στίς κυριότερες (καί ἀλληλοσυγκρουόμενες) κριτικές πού ἀπευθύνθηκαν στό *Ἐνάντια στή Μέθοδο*: Paul Feyerabend, *Science . . .*, ὁ.π., σσ. 125 - 212.

31. Paul Feyerabend, *Science . . .*, ὁ.π., σσ. 154 - 182.

32. David Stove, *Popper and after*, ὁ.π.

33. Imre Lakatos, “Popper on Demarcation and Induction”, *Philosophical Papers*, Vol., 1 (edited by John Worrall and Gregory Currie), σ. 166 σημ. 2.